پوهاند محمد بشير دوديال ۲۰۲۱/۰۹/۲۶

دوام لرونکی پرمختیا اوچاپیریالی مسایل

Sustainable Development and Environmental issues

د ملګرو ملتونو دسازمان دعمومی اسامبلی غونډې؛ د اوسنی عصر دوو ډیرو مهمو پرابلمونو باندې بحث وکړ:

- د کرونا (COVID-۱۹)پاندومی،
- د نړی د اقلیم بدلون او دوام لرونکی پرمختیا(Sustainable Development) ته اړتیا.

په حقیقت کې دا دواړه سره تړلی موضوعات دي. څیړنو وښوده چې دکرونا ناروغی او د دغه وایرس خپریدل، په خپله د ژویو هبیتات کی د انسانی بیځایه لاسوهنی پایله ده او د دوی دبی سنجشه فعالتیونو او بی خرته صنعتی پرمختګ له امله د نړۍ اقلیم کې منفی بدلون راغلی. انسان باید له طبیعی منابعو او چاپیریال سره علمی او سنجول شوی عقلمند چلند ولري. دا چې اسامبلې د پایداره یا دوام لرونکی پرمختیا سپارښت کړی، نو باید پوه شو چې پایداره یا ثبات لرونکی پرمختیا څه ده، کومه چې له طبیعی سرچینو سره سیده اړیکه لري، دې برخه کې زموږ مسئولیت څه دی او افغانستان باید څه وکړی؟

لنډیز(Abstract)

اقتصادی پرمختیا او عامه هوساینه د هر هیواد له مهمو اهدافو څخه شمیرل کیږی. له همدې امله بشریت په بیلابیلو ذرایعو او وسایلو سره دتولید د کچې اوچټولو ته ملا وتړله. د مولدیت او اعظمی ګټې په خاطر تکنالوژی څخه استفادی او د نویو منابعو پلټنې یو نوی تحول رامنځته کړ. دا ټول ددی لامل شول چې په طبیعی منابعو فشار زیات شی، طبیعی منابع ټولی زموږ شاوخوا دی، زموږ شاوخوا یعنی د ژوند چاپیریال. ستونزه هغه وخت پیدا شوه چې بشریت دا درک کره چې چاپیریال کې یو شمیر منابع محدودی، یو شمیر نوری جریانی او زیات شمیر یې نه نوی کیدونکی(Non producible) دي. هغه منابع چې نه نوی کیدونکی دی، ممکن راتلونکی نسلونه د هغو له قحط سره مخامخ شی، له دې پرعلاوه صنعتی انقلاب او د مولدیت اوچتولو د ژوند په چاپیریال بده اغیزه وکړه. دغو ټولو لاملونو د ثبات لرونکی پر مختیا نظریه رامنځته کړه. ثبات لرونکی یا دوامداره پرمختیا هغه ده چې دبشری ټولنې لپاره یوه په زړه پورې راتلونکی تضمینوی، یعنی د اوسنی او راتلونکو نسلونو ترمنځ دطبیعی منابعویوه عادلانه توزیع او د ژوند دچاپیریال دسالم پاتې کیدو متضمنه ده. د ملګرو ملتونو(م.م.) د سازمان عمومی اسمبلې د نړۍ د اوسنی وضعیت په کتنې سره چې یو شمیر ناروغی لکه (COVID-۱۹) او د اقلیم بدلون د بشریت لپاره ستونزې رامنځته کړي دي، نو د علمی ادارو او متخصصینو په مشوره یې د خپلې ۷۶ غونډې په پاکې دپایداره پرمختیا سپارښت وکړ. دوامداره یا ثبات لرونکی پرمختیا په دریو ټکیو ډیر تمرکز لري؛ *طبیعی منابع*، *چاپیریال او دراتلونکو نسلونو اړتیاوی*. *طبیعی منابع* انسان ته هغه د استفادې وړ او ګټورې سرچینې دي، چې زموږ شاخوا په طبیعی چاپیریال کې شته. د دغو شتمنیو په رامنځته کولو کې د انسان هیڅ ډول دخالت نشته، خو اړتیاوی مو ورپورې تړلی دی. د ژوند چاپیریال ټول هغه ژوندی او ناژوندی یا فزیکی او بیولوژیکی مجموعه ده چې موږ پکې اوسیږو. د راتلونکو نسلونو اړتیاوی هغه دی، چې له طبیعت څخه یی

دوی اقتصادی سیستم ته باید وردننه کړي. په دي توګه دوام لرونکی پرمختیا او طبیعی منابع دوه اساسی سره تړلی مفاهیم دی چی د نن ورځي د څیړنو مهمه ساحه ده. په دي کی د اقتصاد او مدیریت ترځنګ، حقوق، بیولوژی، ایکولوژي، جغرافیه او پالیسی جوړونه متداخلي څانګي دي، په دی توګه دا علم د کمپوزیتcomposite Science یا مرکب دانش او تحقیق یو پایله او بین الرشتوی موضوع ده چي د پوره مطالعاتو غوښتنه کوي. فلسفه یې داده چي؛ خپلی اړتیاوي به په پوره کوو، خو دراتلونکو نسلونو غوښتني او اړتیاوې به ګواښ سره نه مخاخوو.

کلیدی اصطلاحات : ثبات لرونکي پرمختیا، چاپیریال ساتنه، اړتیاوی، د منابعو مدیریت اود چاپیریال پالیسی.

سریزه(introduction)

له صنعتی انقلاب؛ په تیره بیا وروسته تر W.W.۲ څخه د هېوادونو دپرمختیا ګراف مخ په لوړه شو. ګڼ شمېر هېوادو د صنعت په ډګر کي ښه پرمختګ وکړ، د اقتصاد کچه اوچته او مادي تولید د حجم او کیفیت له پلوه ښه شو. د خلکو د ژوند کچه کي ژور توپیر راغی، خو علمي څېړنو وښوده چي بشریت له چاپیریال سره سم چلند نه لري، په تېره بیا وروسته تر اتیایمي لسیزې د پرمختیا په هکله نظریات اصلاح شول، له بده مرغه د پوهانو دغو اصلاحی نظریاتو ته د پانګي غول توجه ونه کړه . د ملګرو ملتونو د پرمختیا او چاپیریال ساتني کمیسیون په دې ستونزه کار وکړ او په ۱۹۸۷ م. کي یې د دوام لرونکي (پایداره) پرمختیا (sustainable development)اصطلاح وکاروله او ویې ویل چي بشریت باید منابع؛ لکه ځنګل ، زمکه، اوبه او کانونه داسي وکاروي چي د راتلونکو نسلونو لپاره هیڅ ګواښ پیښ نشي، یعني دوام لرونکی پرمختیا هغه ده چي د راتلونکو نسلونو اړتیاوو ته هم ځواب ووایي. کرنیزې خاورې باید نه ډېرې تیزابي شي اونه کلکي،د تخمونو ارثي خواص ښه وساتل شي، دا وبوپاک ساتل باید یو لومړیتوب وي او سرچیني باید دبشریت لپاره د حاصل ورکولو وړتیا وساتي، په دې کي د اقتصادي پرمختیا ترڅنګ د چاپیریال پایښت او د ټولني د هوسایني دوام شامل دی. د sustain معنا ادامه، دوام، ملاتړ، زغمل، استمرار او ثبات ساتنه ده. د سرچینو پایښت د نوي مدیریت غوښتنه کوي ، چي له طبیعي، بشري او فزیکي پانګو څخه په عقلمندی او هوښیاری کار واخلي، د نوي کېدونکو سرچینو کارول د پلان له مخي وشي اونه نوي کېدونکي سرچیني وساتل شي.
یا په بله وینا: هغه اقتصادی پرمختیا چي په هغي کي اوسنی اړتیاوې پوره، خو د خپلو اړتیاوو لپاره د راتلونکو نسلونو توانایي او له منابعو استفاده ګواښ سره مخامخ نشي. دا یوه با ثباته او با دوامه پرمختیا ده چي له مناسبی تکنالوژی، د نوی کیدونکو سرچینو بیا نوی کولو، ریسایکل کولو اوحمایي څخه یکی کار اخیستل کیږی او چاپیریال ته فاضله مواد غورځول او د ایکوسیستم زیانمن کیدل یکی اقل حد کی وي. په دې شرایطو کي د انسان د ژوند کیفیت د ساتل کیدو وړ وي.

د نولسمي پیړی له نیمایی دشملی پیړې تر نیمایي (یعنی تر۱۹۵۰) کلونو پورې د صنعت ډیر زیات پراخیدل او د اقتصادی فعالیتونو شدت او له دي سره یوځای د سړې جګړې له تاوه د وسله والي سیالي راڅرګندیدو دانشمندانو ته نوې اندیښني را پیدا کړی، دا څکه چي همدا وخت د چاپیریال ستونزې درک شوی. علمی مراکزو او پوهانو له یوې خوا د پرمختیا په ضرورت او له بلې خوا د چاپیریال په نه زیانمن کیدو تمرکز وکړ. له ۱۹۷۰م. کال وروسته له دغه مفهوم څخه موخه دا وه چي د اقتصادی پرمختګ ترڅنګ باید چاپیریال او د طبیعت شتمني زیانمني نشي، طبیعی زیرمي باید، پرته د هغو د بی کیفیته کیدو څخه راتلونکی نسل ته د یوه امانت په توګه وسپارل شي. په تیره بیا د نه نوی کیدونکو سرچینو ثبات باید ډاډمن شي. دغه ډول عملیه کي د سرچینو په کار وړلو، دچاپیریال توازن، ښکلا، یووالی، حیاتی تنوع او پاکي ته زیان نه رسیږي او کوم تخریبي اثر نلری. اقلیم کي منفی بدلون نه راځي، خو د انسان اړتیاوې پوره کیږي.
په ۱۹۹۰م. کال کي یو ځل بیا په همدې مفهوم تاکید وشو.

اهداف(Objectives)

په دغه لیکنه کي د ثبات لرونکی یا پایداره(بادوامه) پرمختیا پنځه اساسي موخي تعقیب یا روښانه کیږی:

یو) د پرمختیا او ساتني یو بل سره تلفیق (غاړه غړی کول)؛

دوه) دانسان د ژوند د لومړنیو اړتیاوو پوره کول؛

درې) ټولنیز عدالت(اوسنی نسل راتلونکی نسل ته مسئول دی) ؛

څلور) حیاتی، اقلیمی اوفرهنګی تنوع او خود مختاری؛

پنځه) د ایکولوژیکی یووالي او ارزښتونوساتنه.

اهمیت

د انسان سالم ژوند د ده چاپیریال او رفاه یې مادی نعماتو او باکیفیته خدماتو پورې تړلي ده. د اړتیا وړ خام توکی او نور ضرورتونه لکه اوبه، پاکه هوا، دلمر وړانګي او نور زموږ شاخوا موجود دي، چې دې ته طبیعی منابع وایو، دا هر هغه څه دي چې انسان ته ګټه رسوي او په مساعدو شرایطوکي لاس ته راتلاي شي (هغو ته لاسرسي ممکن وي) او اقتصادی اوحیاتی ارزش لري،خوهغه څه چې ورته لاسرسي ممکن نه وي او ارزش ونلري منبع نه بلل کیږي. موږ ته مهمه ده چې دغه ارزښت لرونکي اشیا هم موږ او هم زموږ راتلونکو نسلونو ته مهیا وی او له نابودی او ککړتیا څخه وساتل شی. دغه مسئله دعلمی څیړنو غوښتنه کوی تر څو د یوي علماً تنظیم شوی پالیسی له مخي ورڅخه کار واخلو، نو په دې دلیل سره دوام لرونکی پرمختیا او طبیعی منابع دوه سره تړلی مسایل دی، چې له پوره پنځوسو کلونو راهیسي یې دبشریت، په تیره بیا دعلمی مراکزو توجه جلب کړی او په دې برخو کې علمی څیړني ترسره کیږي او د نویو اړخونو په راڅرګندیدو سره یی اهمیت نور هم اوچت شوی دی. له دوام لرونکی پرمختیا سره دهغی د ډیر اهمیت لرلو له امله اوس یوه بله اصطلاح هم ورسره یوځای شوی چې دوام لرونکی اخلاقیات بلل کیږي. دوام لرونکی اخلاقیات د بشریت هغه له پیرزویني او لوریني ډک فکر دی چې انسان د طبیعت یوه برخه بولي اوځمکه(earth/planet) انسان ته د لږ موندل کیدونکو سرچینو بخښونکی ګڼی او دی ته ژمن وی چې باید هغی ته نه جبران کیدونکی زیان ونه رسیږی. دا چې دبشر راتلونکی نسلونو ته پاملرنه یو اخلاقی معیار ګرځیدلی، په خپله د دې موضوع اهمیت جوتوي.

مسئله (problem)

په اقتصادکي په ځانګړې توګه د طبیعی زیرمو او چاپیریال په بحثونو کي د ژوند او ژوند سره تړلیو ټولو مادی او معنوی ارزښتونو ساتنه، پیاوړی کول، ثبات او داوم په معنا ده. کله چې له پرمختبا سره ارتباط ورکول شی (sustainable development باثباته انکشاف) بلل کیږي. له دې امله چې دنړی اقلیم د بدلیدو په حال کې او د زمکي دغونډاری تودوخه په زیاتیدو او د سارایی کیدو ویره زیاته شوی ده، له بلې خوا یوشمیر ساری او وژونکی ناورغی لکه (-COVID ۱۹) د انسانانو ژوند ګواښلی، نو د دی ستونزو د مخنیوی لپاره م.م. د پایداری پرمختیا سپارښتنه کړی ده. په خپله پایداری هغه وضعیت دی چې د هغي په ترڅ کي موجود مطلوبیت او امکانات د وخت په بهیر کې نه کمیږی او د ایکو سیستم توانایی ته زیان نه رسیږی. په دې حالت کي ټولنیز او طبیعی سیستمونه یوبل سره په نامحسوسه توګه څنګ په څنګ کار کوي، نو ددغه سیستم ساتل او توازن یوه مسئله او پرابلم دی، چې څیړنی ته اړتیالری او عملی لارې باید ورته وموند ل شی.

تیرو ادبیاتو ته کتنه(Review of literature)

د دوام لرونکی پرمختیا، چاپیریال او طبیعی منابعو په هکله علمی څیړنو کې پوهانو ډیرکارکړی او اوس یې دملګرو ملتونو په اجندا کی ځای نیولی دی.

Alan Robinowitz, دوحشی ژویو او دهغو دساتنی په هکله یو علمی کتاب لیکلی دی. دغه اثرپه ۱۹۹۷م. کال په نیویارک کی خپور شو. کتاب پنځه برخي او ټول۲۴څپرکي لري.په کتاب کي یې دژویو اقتصادی، ایکوسیستمی او طبی اهمیت ښودلی دی. دکتاب ډیره برخه د وحشي ژویو ساتنه او د هغو د هبیتات پیژندنه ده. دوحشی ژویو اغیز یې د چاپیریال په توازن کي ښودلی او له ژویو او د هغو دبیلابیلو محصولاتو ارزښت یې په اقتصاد کي ښودلی دی (Alan Robinowitz, ۱۹۹۷).

Charles W.Howe د امریکي د متحده ایالاتو دکولورادو د پوهنتون پروفیسور په ۱۹۷۹م. کال کي د(Natural Resource Economics) په نوم یو درسی کتاب تالیف کړی دی. دغه کتاب په ملی اقتصاد کي د سرچینو رول ښیي، طبیعی منابع یی تعریف کړي، دهغو مشخصات یې بیان کړی دی. په څلورم څپرکی کې یې په اقتصادی وده باندې د طبیعی منابعو اغیز تشریح کړی دی. هرفصل یې یوې ځانګړی منبع ته بیل کړی دی، مثلاً نهم څپرکی دانرژیکی

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

منابعو په هکله، لسم ځپرکی د کانونو یا معدن(minerals)، یوولسم د ځنګلونو په هکله، دولسم ځپرکی د نه لیږدیدونکی سرچینو په هکله، دیارلسم ځپرکی د نه نوی کیدونکو سرچینو په هکله اوڅوارلسم ځپرکی د اوبودمنابعو په اړه دی. وروسته یې طبیعی منابع اودچاپیرال ایکو سیستم بیان کړی او نوری برخي اقتصادی وده او منابع دي(Natural Resource Economics, ۱۹۷۹).

M.L.Jhingan د هندوستان نامتو پروفیسور د(The Economics of Development & Planning) په نوم په ډیلی کی دپوهنتونو لپاره یودرسی کتاب تالیف کړی دی، چي دیرش ځله چاپ شوی دی. دغه کتاب اقتصادی پرمختیا تشریح کوي. څلورم ځپرکی یي د اقتصاد په وده کي فکتورونه یاعوامل ښيي، چي یو مهم فکتور یی طبیعی منابع ښودلي دي. د انکشاف بیلابیل موډلونه او متوازنه وده یي مهم بحثونه دی(M.L.Jhingan,۲۰۱۸).

که له تاریخی پلوه یي وڅیړو؛ نو لومړی ځل وان تونن اقتصادی سیستم ته د چاپیریال او طبیعی سرچینو د استفادی موضوع وڅیړله، وروپسي رالی بارلو د اقتصاد لپاره له منابعو استفاده او د مرکزی مارکیټ او د منابعو د محل ارتباط یی تشریح کړ، دې پسي برتانوي ایکولوژیست پروفیسور تانسلي په ۱۹۴۱م. کال کي د ژوند چاپیریال ته د ایکوسیستم نوم ورکړ. ده وویل چي ایکوسیستم عضوي او غیر عضوي غړي لري چي د دې ټولو یوځایوالي طبیعت جوړوي. د طبیعت جوړوونکي اجزا دومره سره کلک او یو بل سره تړلي دي چي لکه د انرژي او مادي په شان یو بل ته مهم دي. په پایله کي ویلای شو چي د فزیکي او بیولوژیکي چاپیریالونو یوځای کیدل طبیعت جوړوي او طبیعت یعني د ژوند چاپیریال.د چاپیریال ژوندی اړخ یا بیولوژیکي سطح په دغو ګروپونو ویشل کیږي: انسانان، وني او بوټي، ژوي او میکرو ارګانیزمونه. دغه ګروپ هغه موجودات دي چي پیچلي غړي لري چي له وحید الحجروی څخه تر کثیر الحجروي پورې په دوي کي شته. د ژوند د چاپیریال ثبات د ژوندیو او نا ژوندیو موجوداتو توازن ته اړتیا لري. د دوي جوړښت د زنځیر د کړیو په شان دی چي یو بل سره تړلي دي. د دغه زنځیر کړی د ژوند د چاپیریال همدغه ګروپونه دي. ښکاره خبره ده چي د دغه زنځیر کلکوالي د دغه زنځیر تر ټولو له ضعیفي کړی کلکوالي پورې اړه لري، دا ځکه چي له کړیو څخه جوړ شوی زنځیر د هغه له ټولو څخه د ضعیفه کړی څخه ماتیږي. په دې توګه د ژوند د چاپیریال ثبات د هغه د دغو دوو اړخونو په کلکوالي کي دی او که ماتیږي هم، له ضعیف اړخ څخه یي ماتیږي(Raleigh Barlow,۱۹۷۸).

یو بل نامتو دانشمند د بشریت د راتلونکی په هکله ډیر په زړه پوري مطالعات وکړل. هغه دانسانانو د مادی اړتیاوو د پوره کولو او طبیعت ته یی دزیان نه اړولو پر موضوعاتو کار وکړ. دغه عالم نورمن بورلاګ نومید. ډاکتر نورمن بورلاګ د۱۹۱۴م. کال د مارچ په ۲۵مه نیټه نړی ته سترګي پرانیستی، د دوکتورا سند(P hd) یي له (Minnesota پوهنتون څخه ترلاسه کړ، وروسته یي ټول وخت په علمی څیړنو او لیکنو کي تیر کړ، د ده بشردوستانه افکارو ده ته نړیوال نوم ورکړ او د یوه (humanities)په توګه یي د خلکو په زړونو کی ځای وموند. نورمن د چاپیریال امانت ساتلو اودوام لرونکی پرمختیا په هکله څیړنی وکړی. ده په خپل ژوند کي څوڅو جایزې ترلاسه کړی دي. نوموړی په ۱۹۷۰ م. کال کی د نوبل جایزه هم وګټله( )

Progress for a small planet دباربارا وارډ نامتو اثر دی، هغه انګلیسي اقتصاد پوهه وه چي د بشریت د اړتیاوو او چاپیریال مسایلو په اړه یی لیکنی کړي دي. نوموړې د ۱۹۱۴ م. کال د می په۲۳مه نړی ته راغلي او د۱۹۸۱ م. کال دمی په ۳۱کی یی له نړی سترګی پټی کړی دی. داقتصاد او چاپیریال، د پایداره پرمختګ او دبیوزلی د له منځه وړلو په برخه کي یي ژور علمی کار کړی دی. په ۱۹۶۶م. کال کي یي د خپلي وینا په ترځ کي د یواځي یوې ځمکي (Only one Earth) اصطلاح په غوره کولو سره د نړی دسیاست پوهانو، اقتصادپوهانو او لنده دا چي د ټولو نړیوالو او د ځمکي دګړي د اوسیدونکو پام چاپیریالی ستونزو او معقولو اقتصادی تدابیرو ته راواړاو.اوس د باربارا وارډ د بشردوستانه خدماتو په ویاړ دچاپیریال او پرمختیا لپاره نړیوال انستیتوت(IIED) د همدې په نوم یادیږي(Barbara Ward,۱۹۸۰).

له دې امله چي دا یوه نړیواله یاجهانشموله موضوع ده، نوپه ۱۹۸۰م. کال کي د نړی ساتني دستراتیژي په کمیسیون کي، له دوام لرونکي(باثباته) پرمختیا سره یو ځای د طبیعت ساتنه هم تدوین شوه. په همدې کال دلومړي ځل لپاره دطبیعت ساتني دنړیوالي اتحادیې [International Union for Conservation of Nature(IUCN)] په راپور

کې د پایښت لرونکی یا دوام لرونکی پرمختیا راپورنشر شو. په دغه راپور کې وویل شول چې د ثبات لرونکي پرمختیا د اصولو سره سم چلند به دچاپیریال شتمنیو ته نه یوازې زیان ونه رسوي، بلکې چاپیریال به بډای هم شي.

په ۲۰۱۴م. کال کې د امریکی د متحده ایالاتود Massachusetts دپوهنتون داقتصاد پروفیسرBarry C.Field د طبیعی منابعو داقتصاد (Natural Resources) تر عنوان لاندې یو کتاب ولیک، چې مهم مسایل یی د بشریت رفاه، دوام لرونکی پرمختیا، له چاپیریال سره چلند او د طبیعی منابعو کارول دی. د ده دکتاب وروستی څپرکی خاص د پرمختیایی هیوادو د اقتصادی ودی په هکله دی. په دغو ټولو اثارو کی د دوام لرونکی پرمختیا په اړه مطالعات دي او د راتلونکو نسلونو اړتیاوی یی په پام کی نیولی. دوی د دوام لرونکی پرمختیا په اړه وایی چې، منابع موږ ته را پاتی میراث نه، بلکې دا یو امانت دی چې هغسی چی موږ ته له پلرونو راپاتی دی، باید هغسی یی راتلونکو نسلونو ته امانت وسپارو(Barry C.Field,۲۰۱٤).

په دې توګه ګورو چې پورتنی څیړنې ټولې دوام لرونکی پرمختیا او د چاپیریال ساتنه تاییدوي او زموږ له موندنو سره په مطابقت کې دي.

له مختلفو اړخونو څخه د دوام لرونکی (پایداره) پرمختیا مفهوم

پروفیسور جهنګان پرمختیا یوه کمی او کیفی پدیده بولي او له ترقی او ودې سره یی توپیر ښودلی دی، نوموړی وایی پرمختیا د ودې لرونکی ده، خو وده هیڅکله د پرمختیا په معنا نده، ترقي د وخت په اوږدو کې په کمی ارقامو کې دمثبت بدلون او زیاتوالی په مانامه. نوموړی پرمختیایی هیوادو ته؛ د دوی طبیعی منابع، د یوه عامل په توګه ښيي(Jhingan,۲۰۱۸). د دوام لرونکي پرمختیا مفهوم د داسې هڅو مجموعه ده چې د بدلون موندونکو ټولنیزو او اقتصادی موضوعاتو ترڅنګ، محیطی مفاهیم رااخلی او د طبیعت(چاپیریال) په اړه د انسان دپوهي مهم تعبیر واضح کوي او له انسانانو غواړی چې په دې هکله له افراط ډډه وکړي. پخوا اقتصادی، ټولنیز او محیطی موضوعات یو بل څخه جلا ګڼل کیدل، اوس د دغه مفهوم په رڼاکې دا ټول سره یوځای شوی دي. پخوا چاپیریال صرف یوخارجی عامل ګڼل ګید، چې د انسان د استفادې او استثمار لپاره یې موجودیت په پام کې نیول شوی و، په طبیعت باندې غلبه د انسان بریالیتوب او پوهه او تکنالوژي له طبیعت څخه دګټې دتر لاسه کولو وسایل ګڼل کیدل. دغې نظریې له صنعتی انقلاب او د پانګوالی له ایجاد سره مرسته وکړه،خو اوس دا نظریه پیاوړی شوی ده چې : بشریت طبیعی سرچینو ته ضرورت لري، خو له هغو څخه د ډیرې ګړندی، بی پلانه او تشدیدی استفادې پرځای باید هغه په معقول ډول مدیریت او د اوږدې مودې لپاره ورڅخه کار واخیستل شی. په دې توګه اوس *محیطي، اقتصادی* او *اجتماعی* نظریات یو بل سره پیوند شوي دي. څیړونکو د دوام لرونکی پرمختیا ملاتړ او ثبات په لاندې ډګرونوکې حتمی وباله:

الف) په طبیعی منابعو (سرچینو) کې پایښت اوثبات؛

ب) سیاسی ثبات؛

ج) ټولنیز ملاتړ اوثبات؛

د) اقتصادی پایداری.

یوبل سره د اجتماعي، اقتصادی، سیاسی او محیطی ډګرونو اتفاقی پایښت باندې تمرکز، د چاپیریال ساتنې پالیسیو کې د بریالیتوب راز دی.

د پایداره(دوام لرونکی) پرمختیا او چاپیریال اړیکې

طبیعی منابع زموږ په چاپیریال کې دي، دا ټولې هغه ژوندی او نا ژوندی شتمنی دي چې دبشر په لاس نه، بلکې په قدرتي ډول دالهي تحفې په توګه زموږ په شاوخوا کې لیدل کیږي اوموږ ته دپېژندلو او لاسرسي وړ وي . یا : طبیعي منابع اقتصادي سیستم ته دطبیعت او چاپیریال ارزښتناکت ورکړې دي چې دبشر په رفاه کې مهم رول لوبوي، دا دزمکې دِ غونډاري ټول ژوندي او ناژوندي نعمتونه دي(W.H.Charles,۱۹۷۹).

د اقتصادی پرمختیا لپاره کاریدونکی منابع بیا زموږ د چاپیریال ارزښت لرونکي توکي دي ، لکه ځنګل،څرځای، نفت ، ډبرو سکاره ، ځمکه ،اوبه ، لرګي ، فلزي اوغيرفلزی عادی او قيمتي ډبري ، کبان ،نباتات اونور .

دطبيعي منابعو خصوصيات

Characteristics of Natural Recourse

دطبيعي منابعو دخصوصیاتو دتشریح په خاطر باید طبیعي منابع دهغوي د خصوصیاتو له مخي وویشو چي په دري ډوله دي .

A : ذخیروي خاصيت لرونکي طبيعي منابع Stock resources

B : جرياني خاصيت لرونکي طبيعي منابع Flow resources

C : ترکيبي خاصيت لرونکي طبيعي منابع Composite group

مختلف اقتصاد پوهان طبيعي منابع په مختلفو ډولونو ويشي . بعضي علما دطبيعي منابعو ويش دهغوي داستعمال دخامو موادو په توګه کړی، بعضي نورو دصنعتي او دکرني داستعمال له مخي کړی، خو هغه ويشنه چي ټولو ته دقبول وړ ده په لاندي ډول ده :

١.غير قابل تجديد طبيعي منابع Non-Reproducible resources

هغه منابع دي چي په ثابته پیمانه او دایماً په یو اندازه سره موجود وي، دنسل دتولید او دمقدار د زیاتوالي امکان پکي نه وي؛ یعني اندازه يي ثابته اومعینه وي . دا منابع په دوه برخو ویشل شوي دي:

- دځمکي منابع Land resources
- منرالي منابع Mineral resources

مثلاً ځمکه په يوه ثابتي پيمانه سره وجود لري او د هغي په مقدار او اندازه کي هيڅ زياتوالی نه راځي .

منرالي منابع : ټول کانونه او منرالونه چي په يو ثابت مقدار وجود لري دا پدي معني که چيري په يو ځاي کي ۱۰۰۰ متر مکعب د ډبرو سکاره کشف شي، په هغه ځاي کي له دي د زياتو سکرو امکان نه وي، کله چي دا استخراج او مصرف شول نور سکاره پکي نشی رامنځته کيدای . منرالي منابع بيا په خپل وار سره په دريو لويو برخو ويشل شوي دي .

- فوسيلي دسون مواد Fossil fuel لکه دپطرولو زيرمي ، ډبرو سکاره او داسي نور ؛
- فلزي ډبري Metallic ores لکه داوسپني ، نکل، جست ، سرب اوداسي نو ر ډبري؛
- غير فلزي ډبري Non metallic ores لکه دسلفر،باريت،ګچ اوداسي نوري قيمتي ډبري .

٢. دتجديد وړ طبيعي منابع Reproducible resources

دا منابع دغير تجديدي خاصـيت لرونکو منابعو برخلاف، يعني کمي اوکيفي اندازه يي ثابته نده، بلکی د مجدد توليد قابليت لري .دغو منابعو زياتوالي دانسان او اقليم له فعاليتونو څخه متاثر کيږي . چه ددي منابعو عمده اقسام عبارت دي له :

- لرګي (Timber)
- کبان (Fishes)
- دځمکي پرمخ بوټي او حيوانات (soil bashes)

٣. نه تماميدونکي طبيعي منا بع Inexhaustible resources

داهغه منابع دي چي تل موجود دي، په ډيري زياتي استفادي سره هم نه تماميږی، خو ددغو منابعو زياتوالي هيڅکله د دي با عث ندي شوي چه د دوي ارزش کم شي او يا دانسان رابطه ورسره کمه شي بلکي داستفادي خاص موارد لري چه مهم اقسام يي عبارت دي له :

- داوبو منابع Water resources
- دلمر انرژي solar energy
- داوبو دغاړي څپي (مدو جذر) Tidal energy
- اقليمي منابع Climate energy
- د هوا جريان (بادونه).

د دغو ډول منابعو اهمیت په دی کی دی چی جریانی دی، یعنی که په اقتصاد کی ورځخه استفاده وشی، ډیره ګټوره ده، که استفاده ورځخه ونشی، نو له لاسه وځي او د ذخیره کیدو وړ ندی. په دي توګه ګورو چی هرډول منبع یوه ستونزه لری چی باید له اقتصادی پلوه ژوره تحلیل شی.
له نیکه مرغه افغانستان د منابعو له پلوه یو بدای هیواد دی، خو مشکل دهغو په پلان جوړونه، ساتنه، ذخیره کولو او مدیریت کی ده. دغه مناسب ظرفیتونه په لاندي توګه دي:

۱. غوره اقلیم، دلمر وړانګي او دباد موجودیت،
۲. ګرانبیه معادن اومینرالونه،
۳. کافی جاری سیندونه. دژمی له خوا کافی اوربښت او د اوبو زیرمی،

۴. ځنګلونه او څرځایونه

۵. کرنیزی زمکي،

۶. راز راز وحشی ژوی،

۷.دتوریزم او انکشاف لپاره تفریحی او د لیدلو وړ ساحات.

دغه ظرفیتونه زموږ د اقتصاد ریزرف او پوتانیسیل جوړوی، چي د اقتصادی عواملو(input) په توګه یي په محصول(output) بدلولای شو. دغه اقتصادی ډیر ګټور او مساعد عوامل د دي ترڅنګ چي موږ ته غوره پرمختیایی فرصتونه دي، یو شمیر ننګوني هم لري چي بحث به وربادی وشی. اول به دفرصتونو له نظره تیرکړو:

د دوام لرونکی پرمختیا لپاره زموږ فرصتونه:

الف) زمکه

افغانستان لا اوس هم یو کرنیز هیواد دی او اقتصادی او بهرنی سوداګری یی تر ډیره په کرنه متکی ده، زمکه په کرنه کي یو تولیدی عامل دی. د طبیعی منابعو اقتصاد د تیوری له مخي د ځمکي د منبع د فزیکی اړاني مطالعه دا ثابتوي، چی په هیواد کي کافی اندازه د زمکي ساحه د کرنیز استعمال (نباتی ځمکی crop land، د څر ځای ځمکی posture land، او ځنګلونه forest) له پاره شته، اما په دغه ټوله منبع لاسبری نشته. لکه چی لیدل کیږی د هیواد د ټول مساحت ۷،۶۰ فیصده ساحه هغه ځمکي دي، چي د منبسط استعمال سره یي د کرني لاندې راوستل ممکن دي، اما د دغي ساحي له جملی تر اوسه دهیواد ټول مساحت ۱،۱۲ فیصده د کرنی وړ بلل شوی چی له هغي جملي څخه ۲۵،۳۲۴۰ زره هکتاره تر کرني لاندې ده چی دا د ټول هیواد صرف پنځه فیصده ساحه جوړوي. اټکلونه ښکاره کوی چی د اوبخور د سیستم په ایجاد سره کیدای شی زرګونه هکتاره نوره زمکه تر کښت لاند راولو. دنړیوال بانک راپورونه ښیي چي د موجوده آبي ځمکو پراختیا د غنمو د کښت، بنوالي او د ځارویو لپاره د خوراکي د ترلاسه کولو او د ګړندي پرمختګ لپاره حیاتي ده. اوسني وخت کي کرنیزې ځمکي چي په کلنی توګه خروبیږي، دوه میلیونه هکتاره ده او د دغه رقم د زیاتوالي لپاره لاډیري هیلي شته او هغه دا چي هغه زیربنا چي د جګړو په کلونو کي له منځه تللي، بیا ورغول شي. یوه واقعبینانه موخه داده چي له ۵۰۰۰۰۰ څخه تر ۷۰۰۰۰۰ هکتاره پوري نوره ځمکه به په راتلونکو کلونو کي تر اوبخور لاندي راشي.
په افغانستان کي د اوبخور د سیستم د بیارغاوني په برخه کي ډیري ښې تجربې ترلاسه شوي دي. په تیرو دولسو کلونو کي د اوبخور د سیستمونو په واسطه ۱،۸ میلیون هکتاره ځمکه د هر هکتار لپاره ۳۰۰ تر ۴۰۰ ډالرو لګښت (که مثلثي کانالونه پکښي راولو ۶۰۰ – ۸۰۰ ډالره لګښت) باندي بیارغول شوې ده. لکه هغسي چي د اوبو د لیږد د زیربنا بیارغاونه مهمه ده، همدومره د بزګرانو په کروندو کي له اوبو څخه غوره کار اخیستل او د هغو سپما کول مهم دي، په بارانی کلونو کي افغانان غنم په للمی ډول هم کري(Agricultural Sector Review Report No: AUS۹۷۷۹)
دا په داسي کال کی چی اوس افغانستان پرته له غلي، طبی او صنعتی بوټی هم تولیدوی او د زعفرانو په شان د قیمتی محصول تولید او تجارت باندی یی پیل کړی دی.

ب) ځنګلونه

د افغانستان یوه ډیره ښه اقتصادی سرچینه ځنګلونه دی، دغه هیواد دوه ډوله ځنګلونه لری: یو یي دصنعتی لرګیو تولید او بل یی دمیوه لرونکی ونو ځنګلونه. له جنګونومخکي د افغانستان دټول مساحت په سلو کي دري برخی ځنګلونه وو(دافغانستان احصاییوی کالنی، ۱۳۵۵)، متاسفانه اوس دغه ساحه تقریباً ۲،۱سلنی ته را کمه شوی ده(کالنی،۱۳۹۹). د ارقامو له مخي اوس د ټول هیواد د ځنګل ساحه صرف ۱'۳ میلیون هکتار ه ده، حال دا چي د۱۹۷۰ کلونو د احصائیو

له مخې يې اندزه درې میلیون هکتارو ته رسیده(حسنیار،۱۳۶۴)، خو بیا هم یو شمیر دغه ځنګلونه لکه د هیواد جنوب کې د جلغوزیو ځنګلونه او په مرکزی ولایتونو، خصوصاً بادغیس کې دپستې ځنګلونه زموږ لویه اقتصادی منبع ده چې اوس بهر ته هم استول کیږی. له بده مرغه وروستیو سیاسی بدلونو سره یوځای د هیواد پیرځنګلونو، په تیره د کونړ او نورستان په ځنګلونو یوځل بیا تالان ګډ شو(۱۴۰۰/۶/۳۰).

ج) بڼونه اوبڼوالی

د بڼوالی سکتور د ۳۶۰۰۰۰ هکتاره ځمکه تشکیلوی چې په سلو کې ۱۴ ځمکه اوبه لرونکی ده.له دوه میلیونو څخه زیات وګړي په دې برخه کې په کار لګیا دي. د هیواد مختلف جغرافیایی ، اقلیمی شرایط ددی سبب شوی دی چې مختلف تولیدات د کال په مختلفو وختونو کې رامنځته شی. په دی محصولاتو کې ډیر معمول محصولات بادام،جلغوزی، پسته، مڼې او انار دي چې زیاتره یې صادریږي. د یوشمیر باغداری محصولاتو لکه پستې، جنغوزي او خُرما په هیواد کې ډیر برابر دي او په سادګی تولید یږی. زیره په اوبو او نیمه اوبو ځمکو کې ډیره ښه وده کوي او له دې امله د باغداری د استثنایی محصولاتو څخه ګڼل کیږي. او زیات شمیر فرصتونه د محصولاتو د زیاتولو د پاره برابروی . د زعفران کښت یوه فشرده کار ته اړتیا لری او د ښځو د پاره د کاربنه زمینه ده . دا هیواد د باغداری د محصولاتو په تولید او صادرولو کی ډیره مخینه لری او په بازار کی یی د لاسه ورکړی وندې د بیا تر لاسه کولو وړتیا لری.

همدا اوس باغداری د افغانستان ۱،۴ میلیارد امریکایی ډالرو ناخالص تولید تشکیلوي۲۹. دا د کرنې د سکتور ۳۴ سلنه ناخالص داخلی تولید او ۶،۷د هیواد ناخالص داخلی تولید تشکیلوي. په دی فرعي سکتور کې د ۳۵۰۰۰۰ بشپړه ورځ د کار زمینه (FTE) ایجاد شوي ده چې د هغې له جملې څخه ۹۰۰۰۰ یې غیر مستقیم اقتصاد تشکیلوی. د باغداری محصولات د صادراتو (چې مهم یې انګور، بادام، زیره او انار دي) څخه د ۷۰۰ میلیون امریکایی ډالرو څخه زیات په کال کی تر لاسه کیږی. په داسې حال کی چې میوې ، سبزي او ګلان په داخلی بازار کی د صادراتو دریمه برخه ارزښت لری.

په تیرو لسو کلونو کې د باغداری ساحه زیاته شوی، په لړه پانګونې سره امکان لري چې تر دې هم زیاته شي. دا کار د مستقیموعوایدو د زیاتولو ، د تولیدي کار د زمینو برابرولو، په ښاری او کلیوالو سیمو کی د خوراکی رژیم د ښه والی ، د کرنیزو محصولاتو د پروسس دفرصتونو، او د کوکنارو په بدیل کې زیات رول لري. باغداری همدارنګه داسې سکتور دی چې زیات شمیر کوچنی او خوار بزګران او په ځانګړی توګه بزګرې ښځې کولای شی په هغه کی ونډه واخلي. او همدارنګه د محصولاتو په لوړ ارځښت درلودلو سره، د اوبو کمه اندازې ته اړتیا لري، نوځکه د بیوزلی په کمولو او د دوام لرونکی پرمختیا ښه چانس دی چې د اقلیم له ښه کولو سره هم مرسته کوي(د افغانستان د کرنې په هکله دنړیوال بانک راپور).

د) مالداری

زیاتره افغانان په عین وخت کی څاروی هم ساتي .د کرنیزو محصولاتو په تولید هم لګیا دی. په ټولیزه توګه د غواو ،میږو رموکی له ۱۹۷۷ کال څخه ۲۰۰۴ کال پوری دجنګ، وچکالیو، عنعنوی مالداری او د حیوانی ناروغیو له امله د پام وړ کمی راغی، دبهسودو ستونزه په مرکزی سیمو کی څړ ځایونو ته د کوچیانو د نه لاسرسي لامل او مالداری زیانمنه شوه،. د کورنیو څارویو (غواوو او میږو) شمیر له ۲۰۰۴ کال وروسته ښه شواو یو شمیرڅاروی روزونکی بیرته هیواد ته ستانه اومحصولات بیرته لږ څه ښه شول. اوس د کورنیوڅارویو شمیر معلوم نه دی چې یو دلیل یی دا دی چې په افغانستان کی د څارویو احصاییه ګیری او سروې نه ده شوي . مګر دقیق تخمین دا په ډاګه کوی چې نن ورځ په افغانستان کی نږدی ۲۱ میلیونه کورنی حیوانات شته،چې : ۵،۳ – ۴ میلیونه غواوې ، ۱۳ – ۱۵ میلیونه وزې او میږې او دوه میلیونو شاوخوا کې خره او آسونه دي، اوښان ترټولو کم دي. مالداری د کار موندنی په وده اود اقتصاد پرمختیا کی نقش لري ، محصول یې د وارداتی اموالو ځای نیسی او کیدای شی ډیر د صادراتو فرصتونه رامنځته کړي . په اوسمهال کې په کالنی توګه مالداری ۸،۳سلنه یا ۶۸۴ میلیون امریکایی ډالر د هیواد ناخالص تولید تشکیلوي او د ۱،۱میلیون د بشپړ ورځې د کار زمینه ایجادوي چې ۱۵ سلنه د هغه غیر مسقیم فرصتونه دي. دا فرعی سکتور همدارنګه د کرنی د محصولاتو د پروسس په کوچنی او منځنی توګه را منځته کوي. مالداری کیدای شی زیاتره محدود تولیدی فعالیتونه په ټول افغانستان کی رامنځته کړی چې د بیوزلو وګړو له خوا د هیواد په ټولو سیمو کی مخته وړل

کیږی. تولیدات یې د خوړو قوي پروتینی محصولات دي. دا سکتورزیاتره دښځو د پاره د کار مهمه زمینه ګڼل کیږی. د مالداری محدود سیستم هم کیدای شی د کوکنارو بدیل وګرځي(دنړیوال بان راپور، ۱۳۹۷).

نقشه کې د یوشمیر محلی نسلونو کورنیو څارویو د روزنی او د لبنیاتو د تولید ساحات ښکاری:

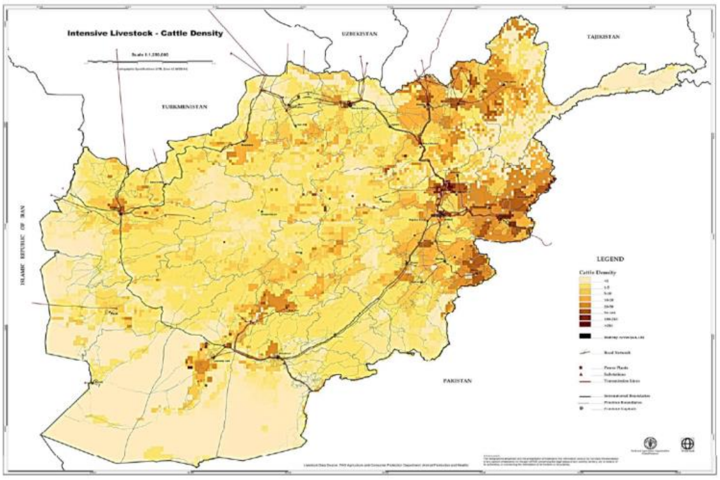

Source: Google: Afg. Map

افغانستان د مالداری ځینی محصولات- زیاتره پوستکی ، وړی او شالونه – صادروی مګر په مقابل کی څاروی ، غوښه ، هګی ، لبنی تولیدات په پراخه اندازه (د ارځښت له مخې) د هندوستان ، پاکستان، ایران او د عربی اماراتو څخه وارد کوي . ددی محصولاتو د پاره تقاضا د ۲۰۰۸ کال را پدی خوا دوه واری زیاته شوی ده په داسی حال کی چی کورنی تولیدات ډیر ورو په مخ ځی. که چیری افغان بزګران غواړی د ښار په بازارونو کی د وارداتی محصولاتو سره سیالی وکړي ،د محصولاتو د لیدنی وړ عوایدو ته اړتیا ده تر څو د محصولاتو نرخ د سرحدونو څخه د باندی محصولاتو د نرخ څخه ټیټ کړی او همدارنګه د هیواد په دننه کی د ویش په سیستم کی ښه والی راولی. تر څو د نرخ ، کیفیت او د محصولاتو د مصوونیت د معیارونو څخه ډاډ تر لاسه شی. د مالداری فرعی سکتور د اوسیدونکو خلکو او د کوچیانو د تولیداتو د سیستمونو څخه تشکیل شوی دی.کوچیانی سیستم د ټولنې د زیاترو خوارو وګړو او په ځانګړی توګه د کوچیانو د پاره د ژوند ښه زمینه جوړوی او زیاته برخه چې بازار ته وړاندی کیږی، تامین کوي. د مالداری فرعی سکتور د ټیټی اندازه تولیداتو درلودونکی دی چې په مشخصه توګه د وچکالی او یخو ژمیو له امله ضایع کیږی . د اوسیدونکو بزګرانو سیستم دا ډول دی چې د یو شمیر میږو، وزو ، او نورو رواجی څارویو څخه په کمه اندازه سره دی.هر ډول زیاتوالی کله کله (معمولا شیدې او څاروي)د پلورلو د پاره تیار وي.

ه) د اوبو منابع

د اوبو منابع دبشریت دبیولوژیکی موجویت لپاره لکه د هوا په شان؛ په تیره بیا دعامې روغتیا، اقتصادی پرمختیا او دټول ایکو سیستم د سلامتی لپاره ضروری ده(C.Field Barry,۲۰۱٤).د شلمی پیړی په ترڅ کی؛ په تیره بیا د دوبلن د۱۹۹۲م. کال تر کنفرانس وروسته اوبه یوه اقتصادی ماده وپیژندل شوه. نړیوال بانک اعلان وکړ چې ممکن وروسته تر دې به جنګونه د نفتو پسرنه، بلکې د اوبو پر سر وی. په نړی کی ورځ تربلې د تازه او خوړو اوبو(fresh water) قلت احساس کیږی. افغانستان له نیکه مرغه د ۲۵دایمی سیندونو او ځو موسمی خوړونو په لرلو سره د دغی منبع لویه اندازه لري. په نورمالو کلونو کې د افغانستان ټولې کلنی اوبه ۷۵ میلیارد متر مکعبه اټکل شوې دي، چې ۵۷ میلیارد مکعب متر یې د ځمکې د سطحې او ۱۸ میلیارده مکعب متره یې د ځمکې لاندې اوبه دي. افغانستان دخپلو سطحي او تر ځمکې لاندې اوبو څخه یوازې شاوخوا ۲۵ سلنه (۲۰ میلیارد مکعب متر) مصرفوي، پاتې ۷۵ سلنه یې ګاونډیو هېوادونوته ځي یا په شګلنو دښتو کې جذبیږی. سره له دې چې لکه د ذکر شویو نورو منابعو په شان د اوبو مدیریت هم په سم ډول ندی شوی، خو امید دی چی له دغه ظرفیت او فرصت څخه آینده کی داقتصادی پرمختیا لپاره استفاده وشی

او هغه ستراتیژي چې دې وروسیتو پنځو کلونو کې د اوبو د منابعو په هکله ترتیب شوی، تطبیق او اټکل شوی نتیجه ورکړي.

و) وحشی ژوی او ځړځایونه

په دې کې ټول هغه ژوی او ونې-بوټي راځي چې نااهلی دی او دانسان په روزنه پورې نه ډېره لګوی، بلکې په مستقل ډول ژوند کوي. یوشمیر وحشي بوټي فوق العاده صنعتی او طبی ارزښت لری، د زیات شمیر وحشی ژویو پوستکی، نوکان، ښکر، غاښونه، دغدواتو افرزات، غوښه او ښکي اقتصادی اهمیت لری، له دې پرته دوی د علمی څېړنو په برخه کې خاص اهمیت لري(دودیال،۱۳۸۱) وحشی ژوي د ایکو سیستم په متوازن ساتلو، او داقلیمی بدلون او دوچکالیوپه مخنیوی کې ارزښتمن نقش لري. دا د ایکو سیستم بشپړونکی کړی دي(Alan Robinowitz, ۱۹۹۷).

معمولاً ځړځایونه د کرنی، ځنګل او وحشی ژیو په مطالعه کې راځي، خو له دې امله چې دافغانستان په اقتصاد کی ګڼ شمیر وحشی بوټي صنعتی او طبی ارزښت لری، له بلی خوا ځړځای ددغه هیواد د اقتصاد شمزی یا ستون فقرات جوړوی، نو ځکه یې جلا بحث کی شامل بولو. له دې پلوه افغانستان یو بډای هیواد دی. د دغو برخو رول به په پرمختیا کې هغه وخت لا اوچت شي چې علمی څېړنی ورباندې وشی.

ز) کانونو او د هغوانواع (ډولونه)

تر اوسه پورې د طبیعی منابعو د مطالعی په ترڅ کی په هیواد کی د لاندنیو موادو کانونه پیژندل شوی: د سون وړ مواد لکه د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، تورف نسواری رنګه سکاره او سوزیدونکی سلانسونه، فلزی عناصر لکه اوسپنه، مس، منګنیز کرومین، سرپ، جست، المونیم، مولبدیم، ویلفرام، قلعی، بیسموت ارسنیک، رانجه، ګران بیه عناصر لکه: بریلیوم، لیتیم، سیزیوم، روبیدیم، تانتالیم، نیوبی کادیوم، یورانیم، نجیبه عناصر لکه: سره زر، سپین زر، او پلاتین، غیر فلزی مفیده عناصر لکه: سلفر، فلورایت، باریت، سلتمین، فاسفورس او اپاتیست. ارزښتمن ساختمانی او غیر ساختمانی غیر فلزی ډبری لکه مرمر، ابرک، سوبه تلی (تالک-شوکانی) لاجورد، سریانتین، غرنی بلور، سلاندی او داسی نور معدني مواد. که یوشمیر کانونه (لکه وسپنه، مس، ګاز او مایع معادن) یوې خواته پریږدو،د افغانستان یواځې دټیرو ډولونه ۳۰۰ مختلفو ډولونو ته رسیږي. د لوګر د عینکو د مس کان نړیوالو ته ډیر جالب دی ډیر هیوادونه هڅه کوی چې د دغه کان استخراج کی ځان ګډ کړی ځکه چې دغه کان له مسو سره یو ځای ترکیب شوی سره زر هم لری، له دغو طبیعی منابعو ځینی یی د بیلابیلو دورو د ترسباتو جریان کی تشکیل شوي، مثلاً د ارخین، پایلوزویک، کمبرین، سیلورین ترسبات، د دیونین، پیرمین، کاربن، ترباسیکو جوراسیک تباشیر، نیوجن، پالیزجن، انترویوجن اوسنیو زبویک ترسبات چې لړ برسیرن دی. اما ځینی یی ژوری ډبری (احجار انتروزیفی یا عمقی) دی چې هغه ژورو پوړیو کی دی، متحوله احجار د ځمکی پر سر او برسیرن دي.

ح) د سون وړ مفیده عناصر:

د ډبرو سکاره : د ډبرو سکاره په اقتصاد، په تیره د صنعت په سکتور کی یوه مهمه انرژیکی منبع ده چې له نیکه مرغه افغانستان له دې پلوه په ښه ردیف کې دی. د ډبرو دسکرو کانونه ډیر پخوا د سیمه ییزو خلکو له خوا پیژندل شوی وو، خو په رسمی ډول د دولت له خوا تفحصات د اویایمی لسیزی په بهیر کی بشپړ شول. همدا وخت د هغو استخراج هم پیل شو چې په ښارونو کې به د کورونو د تودلو، د روغتونونو، عسکری فرقو، لیلیو او دولتی دفترونو د پخلی او تودولو لپاره ورڅخه کار اخیستل کید، خو د کورنیو جګړو له امله د هغو استخراج او ښارونو ته انتقال په ټپه ودرید. په دې وروستیو کی تر ډیره بریده دهغو استخراج بیا په ناقانونه توګه او په غیر فنی ډول پیل شوی دی. د ډبرو سکاره په افغانستان کې د نورو انرژیکی سرچینو په پرتله ارزانه تماميږی، خو قانونی استخراج او استفادې یې ډیر لړ کلونه دوام درلود. تمه ده چې یو ځل بیا ورته پاملرنه وشي. دغه کانونه زیاتره دافغانستان په شمال کې د هندوکش دلړیو په امتداد د یوې پټارې په بڼه د بیلابیلو طبقاتو په لړلو سره، په خاورینو غونډیو کې موقعیت لري. کوم مطالعات چې په بدخشان، تخار، بغلان، سمنګان، بامیان، هرات(دسبزک سیمه) او سرپل ولایتونو کې شوی، د هغو له مخې ښکاري چې د دغو سیمو د ډبرو سکاره دانرژی له پلوه ډیر بډای او د استخراج د لګښت له پلوه ډیر مناسب دي. دهیواد ختیځ او جنوب ختیځ کې هم د ډبرو دسکرو زیرمې (له۱۰۰-۴۰۰میلیون ټنو پورې) شته. د کرکر کان په ۱۹۳۹م. کال کې په رسمی ډول د

دولت تر استفادې لاندې راغی، د صوف درې کان په ۱۹۶۶ کال کې کشف شو. د دغه کان زیرمې تر ۱۵۰میلیون ټنو پورې اټکل شوي دي. دسبزک دکان زیرمه ۱۱میلیون ټنه سکاره ښودل شوي، خو اوس يې د نورو پلټنو په پایله کې اټکل سل میلیون ټنو ته اوچت شوی دی. د دغه کان لپاره په ۱۹۸۰ل. کال کې له چکسلواکیا څخه دنهه میلیيون ډالرو په ارزښت سامان او وسایل خریداری او هیواد ته راوړل شول، خو دکورنیو جګړو له امله لوټ شوی دي.هغه نامتو کانونه چې تر اوسه پورې ورڅخه ګټه پورته شوی ده دا دي: کرکر، دودکش (بغلان)، اشپشته(بامیان)، صوف دره(سمنګان)، مسجد چوبی (دهرات سبزک سیمه کې). دغه کانونه له کورنیو جګړو څخه مخکې د هند او چکسلواکیا د هیواد په مرسته په فني او ګټور ډول استخراج کیدل. وروسته تر ۲۰۰۱م. څخه دسیمې خلکو په ناقانونه توګه دهغو په ایستلو پیل وکړ، ځینې ارقام ښیي چې د ۲۰۰۵ کال په بهیر کې ۲۲۰زره ټنه سکاره ایستل شوی و، چې هم د خښتو بټیو کې او د کورونو د تودلو لپاره وکارول شول. خو د کانونو مدیریت ضعیف، دلیږد وسایل نامناسب او ضایعات زیات دي. د جیولوجیکی مطالعاتو له مخې د هیواد د ډېرو سکاره اکثراً د جیوراسیک پوړونو کی دی، چې استخراج یې آسانه دی. دهویاد شمال کې د سکرو د ساحې پراخوالی مجموعاً پنځه دیرش زره مربع کیلومتره پراخوالی لری چې تر اوسه یوولس کانونه کاملاً تفحص شوی چې ظرفیت یې ۳۰۰ – ۵۰۰ میلیون تنو پوری رسیږی. د ډېرو سکرو هغه کانونه چې تر اوسه بهره برداری ورڅخه پیل شوی هغه دا دی:

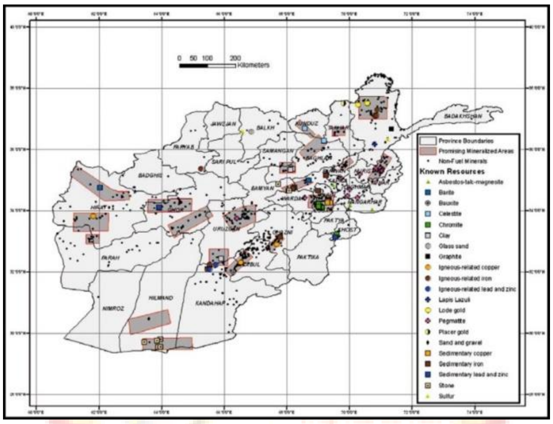

د صوف دری کان:

دا کان په سمنګان کی دی چې د سکرو زیرمه یی ۷۴۰۰۰۰۰۰ څلور اویا میلیونه تنو ته رسیږی. د دی کان کیفیت خورا لوړ دی او په یوه کیلو ګرامو کی یی د انرژی قدرت یا اندازه ۷۰۰۰ – ۸۲۰۰ کالوریو پوری رسیږی.

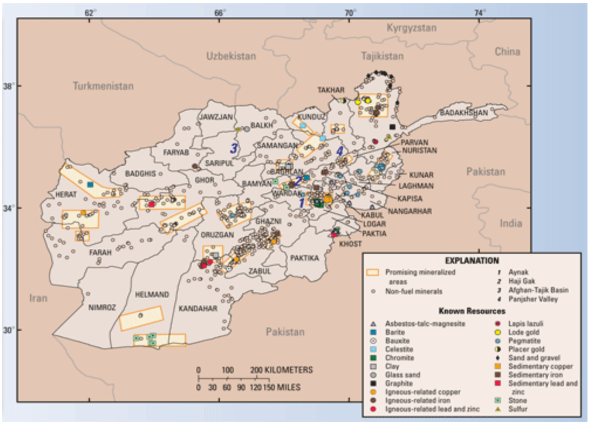

Source: Google: Afg. Map

د افغانستان د استخراجی کانونو نقشه چې د نړیوالو متخصصینوله خوا ترتیب شوې ده

د اشپشتي کان: دا کان په بغلان کی دی چی زیرمی یی ۵۰۰۰۰۰ تنو ته رسیری، په یوه کیلو گرام کی ۵۸۰۰ – ۵۹۰۰ کالوری انرژی تولیدولو قدرت لری. دا د سکرو دویمه کتګوری کی تقسیم بندی کیدای شی. کوکران: دا کان د پلخمری ختیځ لوری ته پروت دی او د سکرو تولیه زیرمه یی چی پوړونه یی تقریباً ۳ متره لوړوالی لری عمق یی دری متره دی ظرفیت یی ټول ۱۵۰۰۰۰۰۰ یا پنځلسو میلیونو تنو ته رسیری په یو کیلو گرام کی ۵۶۰۰ – ۶۵۰۰ کالوری انرژی لری. یو شمیر نوی موندل شو ی کانونه په بغلان کې د یادونې وړ دي.

مس : افغانستان د خپلو مسو د پیداوارو له پلوه شهرت لري. د لوگر دعینکو کان په نړۍ کی دوهم درجه کان دی. تر اوسه پورې چي د دې کان په هکله معلومات ترلاسه شوی په لاندې توګه دي:

دکابل جنوب ته په ۴۵کیلومتریی کې دختیز طول البد په ۸' ۱۸' درجو او د شمالی عرض البلد د"۲۸ '۱۵ درجو ترمنځ واقع دی. په ۱۹۷۳ م. کال کې یې د پلټنې چارې پیل شوی، خو د کورنیو جګړو له امله یې کارونه په ټپه ودریدل، د ۱۳۸۳ل. کال څخه وروسته یوځل بیا ورته پاملرنه وشوه ۱۳۸۶کال کې یوې چینایی کمپنی ددغه کان د ایستلو قرارداد ته چمتو شوه، خو د امنیتی او یوشمیر نورو ستونزو له امله او دا چې د پلټنې پر مهال خینو ځایونو کی تاریخی اثار تر سترګو شول، کار يې وځنډيد.

د یوه داسې استخراج شوی کان انځور چې د ځمکې سطح ته ډیر نږدی دی

دغه نسبتاً پراخه ساحه په درې برخو ویشل شوې ده: مرکزی ساحه کې معدنی جسم د دوو کیلومترو په امتداد او له۶۰-۲۰۰متړو پورې دپریروالی په لرلو سره ښکاري. د مسو سلنه یې د۰،۷۰-۸۵،۲پورې ده(دا په نړۍ کې یوه بیساری سلنه ده). غربی ساحه کې معدنی جسم د دوو کیلومترو په امتداد او له۴-۹۴متړو پورې دپریروالی په لرلو سره ښکاري. د مسو سلنه یې د۶۲،۰-۵،۲پورې ده. د جنوبي ساحې د مسو سلنه یو څه ضعیفه (۹،۰-۶،۱ پورې ښودل شوې چې ډیرو نورو هیوادو کی دمسو سلنه په همدې حدودو کې ښکاري) ده. د دغو دریو ساحاتو د مسو زیرمه ۱۱۰۸۳۴۷۵ټنه ښودل شوی. دغه وروستی سروې افغانی او چینایی متخصصینوکړی، چې د افغانی او شوروی اتحاد دمتخصصینو پخوانی سروی دغه مقدار یوولس نیم میلیون ټنه اټکل کړی و.

د لوګر د مسو د کان لپاره جوړې شوي اداري ودانی او دفترونه

له دي امله چي د کابل جنوب ته پراخ سيمه ټوله دمسو لرونکی ده، نو دوه نور معادن (دربند او جوهر) هم په راتلونکی کي د تفحص او اکتشاف امکانات لری، چی مقدار او سلنه به يي د عينکو مقدار ته نږدي وي.

د مرمرو د ډبرو کانونه: تعميراتی اوغير تعيمراتی ډبري بيلابيل ډولونه لری، چی نومونه، د استعمال موارد، بيه او اقتصادی ارزښت يي يو بل سره توپير لري. دننګرهار او هلمند د مرمرو کيفيت ډير عالی اوصيف شوی دی . په مجموع کی د يو تخمين له مخي زموږ د پيژندل شويو کانونو ارزښت تر دري تريليونو ډالرو زيات دی.

د دوام لرونکی پرمختيا اصول او افغانستان

د دريمي زريزی په پيل سره دنياوالو د زريزی اهداف(MDGs) و ټاکل او پنځلس کاله يی په ګډه تطبيق او بيا يی لومړني نتياج وارزول . په ۲۰۱۵ل. کال کي د (MDGs) عاجل اهداف د هيوادونو د مشرانود ريو +۲۰ په غونډه کی وځيرل شول، اوله دی کال ورسته يی د ثبات لرونکی پرمختيا لپاره يوه اډانه طرح کړه. سره له دي چي دپرمختيا او زريزی دهدافو په هکله ډيرکار وشو، خو بياهم يوځو هيوادو کی بيوزلی اواقتصادی نابرابری شته، افغانستان هم دژ ډله کي راځي. نو ځکه تر ۲۰۳۰م. کال پوری د م.م. ټولو غړو د دوام لرونکی اهدافو تعقيب خپله دنده وبلله.

دوام لرونکی پرمختيا د انسانی او ااقتصادی پرمختګ او د ژوند دچاپيرال ترمنځ منطقی توازن رامنځته کوی. ددوام لرونکی پرمختيا لپاره ۱۷ هدفونه او ۱۶۹ تارګيتونه او ۲۱۷ شاخصونه په پام کی ونيول شول، دغه مقاصد دم. م. په عمومي غونډه کي تر تاييد وروسته د زريزی د اهدافو پر ادامه او د هغو په عوض ومنل شول. د دغو اهدافو تحقق کی په ټول هيوادونه او په هر هيواد کی ټول اقشار، ښځينه، نارينه، ماشومان، کارګری اتحاديی، دولتی او نادولتی سازمانونه، علمی مراکز، ميډيا او مدنی بنسټونه برخمن وی، ترڅو د ژوندپرچاپيرال دپرمختيا، صنعت او انسانی مفرطو فعاليتونومنفی اغيزی له منځه يوورل شی او نور تير اشتباهات تکرار نشی. په دوام لرونکی پرمختيا کی د چاپيرال بداينه، تنوع، زيرمي، ښايست، کيفيت، د ايکوسيستم د ټولو اجزاوو پيوستون او نور طبيعی خصوصيات ساتل کيږی. د دغي پرمختيا په پايله کي چی کوم محصول رامنځته کيږی، عادلانه وي. دوام لرونکی پرمخيتا چي په تيره بيا وروسته تر ۱۹۹۰م. کال څخه وروسته وربادی ډير تاکيد وشو، د طبيعی منابعو په استعمال کي د نيمګرتياوو رفع کولو او د يوي مستمره پياوړی او روښانه راتلونکی ټولنی د جوړيدو پر محور تمرکز کوی، چي مهم ټکی يي دادي:

- ✓ د انسانی اړتياوو ښه پوره کول او ورسره يوځای د اقتصادی دوام لرونکی پرمختيا ډاډمن کول،
- ✓ د اوسنی او راتلونکو نسلونو تر منځ د منابعو او امکاناتو عادلانه ويش تأمينول؛
- ✓ د دوام لرونکی پرمختيا د بنودل شويو علمی لارو رعايتول؛
- ✓ د ټولنی د مطلوبيت (utility) تضمين يعنی، د اجناسو او خدماتو دمصرف تامين او دعايد اوچت ساتل؛
- ✓ د ټولنی د سرمايوی زيرمو ورار په وار زياتوالی .

اوس سوال پيدا کيږی چي آيا د يوي ټولنی سرمايوی زيرمی کومی دی چي دوام لرونکی پرمختيا يی په پام کی لري ؟ دا زيرمی يا ذخاير څلور ډوله دي:

۱. توليدی پانګه(سرمايه) Produced Capital: ټول هغه څه چي انسانانو توليد کړي او د توليد پروسه کی بيا په کار ځی، لکه ماشين آلات، تکنالوژی، زيربناوي، ودانی او نور تاسيسات،

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

۲. انسانی سرمایه Human Capital: د انسانی مهارتونو،کسبي زده کړو، تخصص او فنونو مجموعه ده، دا ټول د زده کړې او تجربې په اثر رامنځته کیږی،
۳. ټولنیزه پانګه(سرمایه) Social Capital: ټول هغه ظرفیتونه،ارزښتونه او توانایی چې د یوې ټولنې دوګړو ترمنځ پیوستون، اعتماد، او وحدت جوړوي،
٤. طبیعي پانګه(سرمایه) Natural Capital: ټول هغه امکانات چې په طبیعت کې د بشر په واک کې دي لکه کانونه، اوبه، خاروه، هوا، لمر، ژوی، بوټي او نور چې مخکې مو ورڅخه یادونه وکړه او په دوام لرونکی پرمختیا کې همدغه څلورم جز تر ټولو اساسی او مهم دی، دا ځکه چې ډیر آسیب پذیره ده او د محتاطانه چلند غواړي.

طبیعی پانګه څنګه وساتو او حمایت یې څرنګه کیدای شي؟

دوام لرونکی پرمختیا(یاباثباته اقتصادی انکشاف) هغه وخت ممکن کیږي چې موږ دژوند چاپیریال ته پاملرنه وکړو او هغه وساتو. ساتل په دې معنا نده، چې استفاده ورڅخه ونشي، بلکې د ساتلو معنا داده چې په علمی روشونو سره له سرچینو کار واخلو او اصلی پانګې او زیرمې تخریب نشي. نو کله چې داسې یوشرط په نظر کې وی، باید د چاپیریال د زیرمو د ثبات ، دهغو له ظرفیت استفاده او زیرمی یې بې خطره وکارول شي چې آینده ته هم پاتې شی، دا موضوع د څو ابعادو لرونکی ده:

۱. اقتصادی بُعد(اړخ): (په دې برخه کې دی ته توجه کیږی، چې (R&D)یا څیړنی او پرمختیا کی پانګونه وشی، عاید عادلانه وویشل شی اود ټولنې اقتصادی وده تامین شی، یعنی دا هر یو مادی اړخ دی)؛
۲. چاپیریالی : (له طبیعی سرچینو اغیزمنه استفاده، دپنځیزوشتمنیو داسې حمایت چې لکه هغسې چې دی کیفیت یې هغسې وساتل شی، منابع باید سمې مدیریت شی او د ایکو سیستم مجموعه تخریب او زیانمن نشی)؛
۳. ټولنیزبُعد : (دتقویت او ملاتړ په دې اړخ کې دخلکو دعاداتو او چلند بڼه کول، د ژوند د ستندردونو اوچټول، ښوونه او روزنه او دټولنې ټولو غړو ته دبرابر فرصت چمتو کول شامل دي)؛
٤. اقتصادی – حیاتی ګډ بُعد: (له سرچینو څخه داغیزمنې کار اخیستنې په موخه خلکو ته انګیزه ورکول، ولسونه په پالیسیو کې راګډول او مشارکت ایجادول، دچاپیرال ساتنه او له انرژی څخه کار اخیستوکی خلکوته سبسایدی منل)
۵. اجتماعی – محیطی اړخ: دې برخه کې باید د ژوند د چاپیریال عدالت، سیمه ییز او نړیوال نظارت او د چاپیریال ساتنې دملی او نړیوالو قوانینو او مقرراتو رعیات ته پاملرنه وشی؛

۶. اجتماعی – اقتصادی اړخ: دا هم یو ګډ ترکیب دی چې عادلانه سوداګری، کاروبارونو کې د چاپیریال دمنابعو غیر مفرط استعمال ښودنه، د کار کوونکو حقوق اوروغتیا ته پاملرنه، دبیوزلې کمول او استخدام په پام کې نیسي.

موندنې

د افغانستان په شان یوه پرمختیایی هیواد لپاره چې ډیر صنعتی ندی، له بلې خوا یې دنفوس اکثریت په سیده او ناسیده توګه د کرنې سکتور کې بوخت دی او لا هم ګڼ شمیر خلک کلیوالی ژوند لری او له اقتصادی پلوه د طبیعی منابعو په برخو کې بوخت دي، دوی ته د شنې ودې پالیسی (green growth یا GG)مهمه ده. دا هغه پالیسی ده چې داصلاح شویو تخمونو ترویج، د زمکو اصلاحات، تشدیدی کښت، د کښت د غوره طریقو ترویج، په کرنیزو تولیداتو کې د نسبی او مطلق مزیت موندل، د زراعتی مهارتونو او چتول او نور اقدامات شامل دی. له دې امله چې دوی تر ډیره د چاپیرال پر منابعو متکی کیږی، نو لازمه ده چې یو شمیر شاخصونه په پام کې ولری چې هغو ته پرمختیایی هیوادو کې ددوام لرونکی پرمختیا شاخصونه وایې، چې هغه دادی:

۱. شین ناخالص داخلی تولید G.GDP:
- د شنه ملی ناخالص تولید د سنجش لپاره، په ملی ناخالص تولید کې دوه بدلونونه باید په پام کې ونیول شی:
- ✓ د یوه کال په بهیر کې په G.GNP کې ټول د طبیعی منابعو فرسایشات چې د کال له پیل تر پای پورې ترسترګو کیږي،

✓ د ژوند په کيفيت کي ترسترګو شوی کمښت (دهوا او اوبو ککړتيا) محاسبه کيږی او بيا له ملی ناخالص توليد څخه منفی کيږی، داسي:

د ژوند د چاپيرياِل په کيفيت کی کمښت– G.GNP = GNP – D + GNP

په حقيقت کی دا سنجش موږ دی ته متوجه کوی چي بايد د چاپيرال کيفيت په هيڅ يوه محاسبه کی له ياده و نه باسو، پرته له هغه به پرمختيا په زړه پوری نه وی. نو بله افاده يی دا ده:

$$G.NNP = NNP – (P1 – MC1)\ \Delta NR – (P2 – MC2)\ \Delta R – V(\Delta S)$$ ✓

- د جنيين شاخص Genuine Saving
- دا يو بل شاخص دی چي له يوې خوا موږ ته دا راښيي چي ايا موږ له ثابتي پانګی څومره کار اخيستی، يا په بله وينا په ټول هيوادکی د ثابتو زيرمو اندازه څومره ده. دا ثابتی زيرمی په سيده توګه طبيعی منابعو سره تړلی دی. دا د ثبات لرونکی پرمختيا يو ښه شاخص دی عمومی مفهوم او فرمول يی دای، چي په دوو مرحلوکي سنجش کيږي:

ناخالص ملی پس انداز(سپما) – د ثابتي پانګي مصرف = خالص ملی پس انداز

خالص ملی پس انداز+ جاری آموزشی لګښتونه –د طبيعی منابعو دکمښت ارزش - د ژوند دچاپيرياِل لګښتيز ارزش = جنيينت پس انداز

دغه شاخصونه موږ ته د طبيعی منابعو موثريت راښکاره کوی. طبيعی زيرمی بايد په موثر ډول تراستفادي لاندي راشي. اغيزمنتوب په اقتصاد کي يو اساسی مفهوم دی، چی د يو واحد عامل څخه د ترلاسه شوی محصول اندازه ښکاره کوی. په دوام لرونکی پرمختيا کی اغيزمنتوب په لاندي ډولونو دی:

١. ثابت اغيزمنتوب(مؤثريت) Static Efficiency
٢. متحول اغيزمنتوب يامؤثريت Dynamic Efficiency

د ثابت اغيزمنتوب نښي:

✓ دا هغه حالت دی چي اقتصادی کميتونه (نهايی مفاد او نهايی مصارف) په يوه مشخصه زمانی دوره کي تر مطالعي لاندي نيول کيږي، په دي کي زمانی جريان په پام کي نه نيول کيږي.

✓ په دي ډول محاسبه کي د طبيعی منابعو د نن ورځي د استفادي تاثير د راتلونکي په رابطه نه سنجول کيږي، بلکي صرف فعلی حالت محاسبه کوي. خصوصاً دا په نه تماميدونکو سرچينو کي معمول ده چي استفاده ورڅخه جريانی خاصيت لري، لکه د لمر له وړانګو استفاده، دباد له جريان څخه استفاده د سمندر له اوبو کار اخيستل او نور. د دغو سرچينو کارول د سبا ورځي په کارولو کوم تاثير نلری، که صرفه جويی پکي وي، يا نه وی، که مفرطه وی که مقتصده کوم تاثير يي نشته.

✓ له دغه ډول منابعو څخه د استفادي معقولي پريکړی د پاليسی جوړوونکو يوه لويه بوختيا ده، دوی وايی که له دی سرچينو کار وانخلو خامخا له لاسه وځي اود زيرمه کيدو وړ ندی. له هغو څخه دمعقولي اندازی د کار اخيستو په خاطر صرف يو ثابت موثريت په پا م کي وي او بس.

✓ د ثابت موثريت دسنجش لپاره د اجتماعی نهايی مفاد او اجتماعی نهايی مفاد له اندازو کار اخيستل کيږی. (و.ګ: لاندی شکل کی چي منحنی ثابت شکل لری).

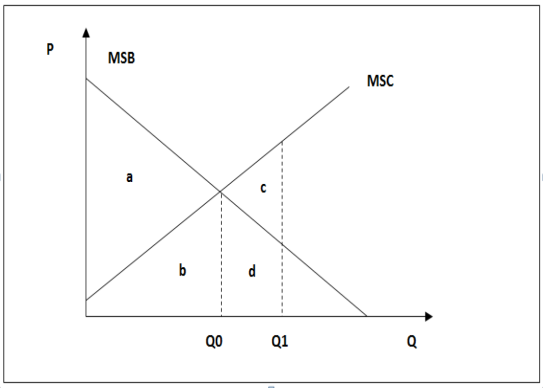

ثابت موثریت داسې سنجوو:

مجموعی مفاد = b + a

مجموعی مصرف = b

نو:

خالص مفاد = b − (a+b) = a

- که چیرې د یوې منبع Q۱ مقدار څخه کار واخیستل شي، نو دهغې په پایله کې ترلاسه شوې تولنیزه رفاه داسې محاسبه کوو:
- مجموعی مفاد = a + b + d

مجموعی مصرف = b + d + c

خالص مفاد = (a+b+d) − (b+d+c)

نوځکه خالص مفاد داسې هم لیکلای شو:

خالص مفاد = a-c

متحول ډاینامیک اغیزمنتوب

دا سنجش د مخکنی په مقایسه ډیر دقت غواړی، دا ځکه چې دا اغیزمنتوب په هغو سرچینو کې په پام کې نیسو، چې د نن ورځې د کار اخیستو مقدار او د استعمال طرز کاملاً د هغو په راتلونکی تاثیر لرې، که په علمی او معقولو طریقو ورڅخه کار وانخلو، ممکن یا د مقدار له پلوه یا د کیفیت له پلوه د راتلونکی لپاره په امانت ډول ونه سپارل شی. په موثریت موندلو کی یې لاندی ټکی په پام کی نیسو:

- په متحول(غیرثابت) مؤثریت کې زمانی جریان په پام کې نیول کیږی. دا هغه منابع دی لکه کان، د ابو زیرمی، دځنګل ونې، حیات وحش او نور. د دغو منابعو په سنجش کې داسې استدلال کیږی چې په اوسني وخت کې د دغو منابعو د کاراخیستنې د مقدار په اړه زموږ پریکړه، په راتلونکو کلونو کې اجتماعی مفاد متاثره(اغیزمن) کوي.
- په بله وینا: په اوسنی وخت کې، د دغه ډول منابعو د استعمال داندازې په اړه هر ډول پریکړه باید د راتلونکی لپاره زموږ د مفاد د کره محاسبې په اساس او د سبا ورځې د نسلونو د ګټو په پام کې نیولو سره وي. کله چې موږ د خلکو د هوساینې لپاره له منابعو داستفادې دغه ډول محتاطانه، منطقی او معقول سنجش کوو، همدی ته دوام لرونکی پرمختیا وایې.
- دغه مسئله په واقعیت کې دا ښکاره کوی چې دثبات لرونکی پرمختیا په خاطر، له منابعو څخه د نن ورځې کار اخیستل باید د راتلونکو پایلو سره متناسب او سنجول شوي وي. همدا د دوام لرونکی پرمختیا منطق دی.
- په اوسنی وخت کې (حال زمان کې) له طبیعی منابعو څخه دنن ورځې د کاراخیستلو(داستفادی دطرزاومقداردواړو له پلوه) هر تصمیم نیول، په راتلونکی کې بیلابیل تاثیرات لرلای شی. یعنی د کارولو هر طرز مختلفې پایلې لرلای شي، نوځکه هغه وخت زموږ د استفادې مقدار اود کارولو طرز موثر،مناسب او غوره دی چې دراتلونکی په اړه یې هرډول پایلې وسنجوواو د سبا ورځې تاثیرات یې په پام کې ونیسو.

- په لاندي شکل کي؛ د وخت په اوږدو کي، کال په کال او نسل په نسل له یوي نه نوی کیدونکی منبع څخه استفاده کول ښکاره کوي، که د دغه شکل سره سم، استفاده او اقتصادی پرمختیا باثباته وي، نو پرمختیا معقوله ده:

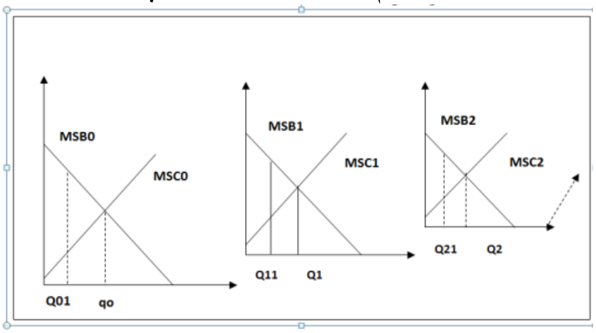

- باید په یاد ولرو چي د ثابت موثریت او متحول موثریت سنجول یو بل سره ډیر توپیر لري. په متحول موثریت کي دمفاد د اعظمي کولو د محاسبي په خاطر له هغي قاعدي څخه کار نه اخلو چي د ثابت موثریت په قاعده کي ورڅخه کار اخیستل کیږي.
- په دي ډول مؤثریت کي، له منابعو څخه د معقولی اوسمي استفادي د معقولي پریکړي کولو لپاره، د خالص مفاد فعلی ارزش محاسبه کوو:

Present value of net benefits = net benefits in year0 + sum of all discounted future net benefits

که موږ د دوام لرونکی پرمختیا په خاطر پورتني ټکي، خصوصاً دغه پورته قاعده په نظر کي ونیسو، نو بیشکه چي هم به مو نه نوی کیدونکی طبیعی منابع(non producible natural resources) په امانت ډول راتلونکو نسلونو ته سپارلی وي او هم به مو نن ورځ ورڅخه ښه استفاده کړی وي.

ننګوني:

موږ لړ مخکي فرصتونه او د افغانستان دطبیعی منابعو ظرفیت وښود او دي برخه کي موږ ښه پوتانسیل لرو، بیا مو د منابعو استفاده او د موثریت سنجش له نظره تیر کړل، اوس ضرور ده چي وګورو چي آیا موږ دغو برخو کی معقول چلند لرو؟ نه! له بده مرغه موږ دی برخو کی له سترو ننګونو سره مخامخ یاستو، لکه :

اول) د کرنیزو زمکو په برخه کي:

ارقام ښیي چي په افغانستان کي د ځمکو د نهه ډوله استعمال تفکیک ندی شوی. دا یوه لویه ننګونه ده، کله هم موږ د زمکو صنعتی، رهایشی، خدماتی، ترانسپورتی، تفریحی، زراعتی، تجارتی اوتفریحی استعمالونه په نظر کی ندی نیولی، بلکي یو استعمال مو په بل اړولی دی. په دي توګه مو د هغو محسوس او غیر محسوس ارزښتونه پایمال کړي دي. مثلاً ترټولو غوره زراعتی زمکی د کورونو جوړولو، دموټرو اډي، دتیلو ټانکونو او نورو مواردو تر استعمال لاندي راغلي، حال دا چي په لږ فاصله کي وچ ډاګونه او بي اوبو غیرزراعتی زمکي چي دتعیمرونو، سړکونو، فابریکو او خدماتو لپاره غوره دی، بی استفادی پاتی دي. دافغانستان دټول مساحت صرف ۱،۱۲٪دکښت وړ زمکی دي، خو دی وروستیو کلو کی په زراعتی زمکو هجوم وروړل شوی، چي ډیر ناوړه عواقب لري. د ارقامولـه مخي په ۱۹۷۰م. کال کي په افغانستان کي دري نیم میلیون هکتاره زراعتی زمکه خړوبېدله؛ خو دا کچه په ۲۰۰۸ کال کي یونیم میلیون هکتاره کرنیزي ځمکي ته راټیټه شوي، چي له بده مرغه نور هم د کمیدو په حال کي ده (احصائیوی کالنی، له ۱۳۵۵ تر۱۳۹۹بیلابیل کلونه)، یو علت یي د اوبخور سیستم له منځه تلل دی. دسیلاوونو د نه کنترول او دی برخه کي د بندونو،استنادی دیوالونو او نورو تدابیرو دنه لرلو له امله هرکال زموږ په ټنونو زراعتی خاوره سیلاوونه وړي. په دي توګه د خاورو او زمکو مدیریت کول یوه اړتیا ده. دغه ننګونه او هغي ته دحل لاری ښودل یوه جلا بحث ته اړتیا لری،

دویم) دځنګلونو په برخه کي:

د کورنۍ څلويښت کلني جګړې په ترڅ کې تر ټولو زيات زيان زموږ ځنګلونو ته واوښت چې له نيمايي زيات يې قاچاق ، تخريب او آن وسوځيدل. په نوره نړۍ کې د ځنګلونو څخه د دوام لرونکې استفادې لپاره لاندې قاعده د يوه فرمول له مخې وضع شوې ده :

$$F_0 – X_f – X_{f'} – L_f + Q_f = F_1$$

پورتنۍ معادله کې:

F_0 – د کال په پيل کې د لرګيو ذخيره؛

X_f – د کال په ترڅ کې د وهل شويو لرګيو کاملاً استعمال شوی حجم؛

$X_{f'}$ – د کال په ترڅ کې د وهل شويو لرګيو د استعمال اوسط حجم؛

L_f – د آفاتو، امراضو او اورلګيدلو په شمول د ونو د لرګيو ضايعات او تلفات؛

Q_f – د کال په ترڅ کې د لرګيو ذخايرو کې خالص زياتوالی؛

F_1 – د راتلونکې کال په پيل کې د لرګيو ذخاير. ددې معنا داده چې د کال په پای کې د راز راز عواملو له امله ضايع شوی ځنګل بايد بيرته اقلاً د کال د پيل په اندزه شي، يعنې نوې ونې کينول کيږي.

موږ له پورتنۍ قاعدې او دې ته ورته تدابيرو سره بالکل ناآشنا يو، له بده مرغه زموږ هيواد کې د لرګيو او ځنګلونو قطع کول په غير فني ډول صورت نيسي چې ډير زيات ضايعات لري، نو پورتني تعريفات، خصوصيات او علمی روښونه پکې نه دي معمول، آن دا چې ځينو ځنګلونو څخه لرګي د محلی دلالانو په واسطه په يو ناچيزه قيمت پرته د فني اشخاصو، زيربطو رسمی مراجعو له خبرولو او اجازې په محلی روشونو، وروسته پاتي تکنالوژی، محلی غير معياری اوزانو (مقياسونو) پلورل او پيرودل کيږي. مثلاً د مکعب متر په عوض په کوړيو پلورل کيږي. نوی ځنګلونه ندی احداث شوی اوکوم پلان ورته نشته.

دريم) د اوبو سرچينې:

د بندونو او سربندونو د نشتوالی، يا د ځينو بندونود تخريب له امله زموږ په سلو کې اويا دجاری (روزمينی) اوبو منابع ضايع کيږي. له دې پرته د اورښتونو کمښت او د اورښتونو دشکل بدلون(د واورې پر ځای باران) دغه حياتی ماده او دهغو زيرمې له ګواښ سره مخ کړی دي. د وروستيو کلونو وچکاليو د افغانستان د اوبو کچه هم پاموړ کمه کړې ده. د چارواکو په وينا، د افغانستان د ټولو حوزو اوبه په ټوليز ډول ١٤ سلنه کمې شوې دي او د ټولو ٥٧ ميليارد متر مکعب سطحي اوبو کچه، اوس ٤٩ ميليارد متر مکعب ته راښکته شوې ده د وروستيو کلونو د وچکاليو له کبله، په ډېرو سيمو کې د ورښتونو کچه شاوخوا ٦٠سلنه راکمه شوې ده او له کبله يې دبيوزلی او بيکاری کچه لوړه شوی ده.په افغانستان کې د اوبو کمښت بېلابېل لاملونه لري، لکه: د نفوس زياتوالی، د اوبو د سرچينو ناسم او بېځايه مصرف، کمزوری مديريت، تر ځمکې لاندې اوبو کمېدل او ککړوالی او اقليمي بدلونونه. دا فشار په ټولو حوزو، خوتر ټولو ډېر د کابل سيند په حوزه کې احساسيږي. هر کال د زمکی لاندې اوبو کچه ټيټيږي، يوې ٣٠ متره ژورې څاه اته کاله وړاندې اوبه لرلې، خو اوس وچې شوې؛ په ٢٠١٨ کال کې بيا په همغه ځای کې ٧٠ متره ژور څاه يو ځل بيا وچه شوې، چې له اته کاله وړاندې سره ٤٠ متره توپير لري . زموږ يو بل مشکل دا دی چې يوڅو ګاونډی د افغانستان دغی سرچينی ته له سياسی اواستخباراتی زاويی څخه نظر کوی. دې برخه کې موږ تر اوسه څېل قانونی حقوقو څخه ګټه نده پورته کړی او په لابيګری کې تجربه نه لرو. په مجموع کی د افغانستان د هايدرولوجی او هايدرو متری برخه کې وړ کادرونه نه دی روزل شوی او تخصصی ادرات مو له تجربه لرونکو ماهرينو سره له منځه تللی دي.

د اوبو د کچې ټيټوالی او ترې راټوکېدونکې ستونزې داسې مهال دي، چې د ملګرو ملتونو د خوړو او کرنې سازمان د معلوماتو (٢٠١٤) له مخې، افغانستان د سطحي اوبو د زېرمه کولو ښه پوتنشيل لري؛ خو له بده مرغه د اوږدو جګړو او بې‌ثباتيو له کبله دا مهال د اوبو د ذخيرې تدابير نشته، نوځکه د اوبو د زېرمه کولو لومړنۍ تګلارې بيارغوني ته اړتيا

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

لري او ترځنګ یې له پرمختللي ټکنالوژۍ په ګټې اخیستنې سره د سترو زیرمو د رامنځته کولو او سترو او پرمختللو ذخیروي بندونو د پراختیا جدي اړتیا لیدل کیږي. له نیکه مرغه اوس دابود تنظیم اداری دی برخه کی ځینی پلانونه په نظر کی نیولی، خو ناامنی د هغو په تطبیق کی لویه ننګونه ده. افغانستان باید ددوبلن دکنفرانس څلور(Dublin water principles)تطبیق کړی چې هغه دا دي:

۱. خوږې (تازه) اوبه fresh water یوه ډیره محدوده او زیان منونکی سرچینه ده چې د ځمکی پرمخ د ژوند د دوام او د چاپیریال د خوندیتوب یوه ضروری ماده ده.

۲. د اوبو د مدیریت پرمختیا باید د یوه مشارکتی او ګډ پلان او تګلاری له مخی وي، چې پالیسی جوړوونکی، د پروګرامونو طراحان او لګښت کوونکی باید په شریکه په ټولو کچو کې په دي موضوع فکر وکړی او معقول تصمیم ونیسي.

۳. ښځي د اوبو د ساتني او ډاډمنتیا په برخه کې لویه ونډه لري.

۴. اوبه د مصرف په ټولو ډولونو (ښځلو، صنعت، کرنی ...) کی اقتصادی ارزښت لری او باید د اقتصادی جنس په توګه وپیژندل شی.

څلورم) مالداری

دې برخه کی موجوده ننګوني د څړځایونو ضعیف مدیریت او د هغو غصب، ناامنی، د امراضو نه وقایه، دمحلي نسلونو کم تولید، دکوچیانو د عنعنوی مسیر بندښت، د اصلی نژادونو قاچاق او داسی نوری ستونزی دی.

پنځم) وحشی ژوی

دا د افغانستان یوه نایابه شتمنی ده. وحشی ژوی له ملی پارکونو سره تړلی دی. همدا اوس افغانستان کی د ښکار قانون ځوک نه پیژنی او نه یی رعایتوي، نایاب الوتونکی قاچاق کیږی، بهرنی ښکاریان بی له قانونی مجوز هیواد ته راځی او ښکار کوی، د یوشمیر ډنډونو وچیدو دحسینی قاز او سارایی بتکو هبیتات له منځه وړی او د طبیعی ځنګلونو او ورشو ګانو تخریب د دوی دانقراض زمینه برابره کړی ده.

پنځم) کانونه

دهیواد یوه ډیره لوړ بیه شتمنی چې د نه نوی کیدو په ګروپ کی راځي، کانونه دی. د کانونو بیلابیل ډولونه له ننګونو سره مخامخ دی. غیر فنی او قاچاقی کیندنی. اورلګیدنی، ضعیف تفحص او ناکافی مطالعات، د شفافو مقرراتو نشتون، نامناسب قراردادونه او د طبیعی منابعو؛ په تیره د کان په هکله د خلکو د اذهانو نه روښانول مهمی ننګونی دی.

شپږم) د انرژی سکتور

له کانی سون توکو او د اوبو له انرژی پرته، افغانستان باید د لمر له وړانګو او د باد له جریان د انرژی په تولید کی کار واخلی. دی برخه کی دکافی مطالعاتو نشتون، د تکنالوژی قیمته تمامیدل، د فنی کادرکمښت، ناامنی او دمناسبو لارو او وسایلو کمښت ستونزه ده. په دې توګه د دوام لرونکی پرمختیا په برخه کی کافی پوتانسیل او قوی ظرفیت موجود دی، خو دیو شمیر حل کیدو وړ ننګونو او ستونزو په موجودیت سره لا هم افغانستان د خپلې پرمختیا لپاره له خپلو طبیعی منابعو ښه استفاده نشی کولای. دی برخه کی یو شمیر پیشنهادونه ضرور دی:

وړاندیزونه

- افغانستان د اقلیمی بدولون او د (COVID-۱۹) او دی ته ورته نورو ناروغیو له امله ډیر زیامن کیدونکی هیوا دی، ډیره ضروری ده چې د م. م. د عمومی اسمبلي د پریکړی اود چاپیریال پوهني د متخصصینو له سپارښت سره سم د اوږدي موي لپاره داسی ستراتیژی جوړه کړی چې داقلیم بدلون

د مخنيوی، د چاپيريال د سالم پاتې کيدو تضمين وکړای شي، نو دثبات لرونکی پرمختيا د اصولو تطبيق بايد د دی ستراتيژی يوه مهمه برخه وي

- د دوام لرونکی او باثباته پرمختيا لپاره تر هرڅه دمخه تولينز، سياسی، کلتوری، امنيتی او حقوقی ثبات، يوه مُدبره ملی پياوړی اداره او فعال سکتوری ادارات؛ د اوسنی پر مختللی تکنالوژی او مسلکی پوهي سره مجهزپه کار دی،
- ټول افغانان دې د ملی شتمنيو لکه ځنګل، څرځای، وحشی ژويو او نورو ينځيزو سرچينو د ساتنې لپاره سره يو لاس او متحد شی، تر څو د اسلامی اخوت اوملی يووالی په فضا کي د هيواد دپرمختګ او آبادی لپاره شرايط مساعد شي،
- د بشري ورتيا او د قوي متخصصينو نشتوالی او په اړوندو افغان ارګانونو کي کمه وړتيا دې پوره شي، بايد د ښه متخصصينو د وړتيا لوړولو او د اوبو او طبيعی منابعو په برخه کي تخنيکي پوهه زياته شي.
- دهيواد ملی شتمنيو، ځنګلونو، سيندونو او داوبو منابعو، ژوی، کانونو او نورو عامه شتمنيو په هکله د عامه پوهي د کچي لوړولو ته بايد په پلانونو کي پوره ځای ورکړل شي او د څيړنو، د رسنيو او مدني ټولنو، کنفرانسونو او داسي نورو لارو، عملا په دې برخه کي کار وشي.
-
- د هايدرولوژی، هايدرومتری او د اوبو د مطالعاتو تخصصی ځانګي ايجاد شی، تر څو دې برخو کي لازم کادرونه ولرو، په ښارونو کی د صنعتی پارکونو ايجاد ته لومړيتوب ورکړ شی، تر څوکرنيز خام توکی پروسس کړی،
- وروسته تر دې دې دافغانستان د اوبو لګولو دحوزو تعريف کې، د پنځو حوزو په عوض شپږ حوزې (water shed/basin/tributaries)شاملې او ټولی دې تر څيړنې لاندې ونيول شي. افغانستان دې ډير ژر دهغو پروژو، ذخيروی او انحرافی بندونو او د آبياری د کانالونو پروپوزلونه ترتيب او دې برخه کي دې خپلي اړتياوی او پلانونه ترتيب کړي.
- د ښارونو نا انډوله پراختيا نه يوازې محيطي پرابلمونه ايجادوي، بلکي د اجتماعي خدماتو د سلامتی خند ګرځي. بې نقشي ښارګوټي او اسکان په ځينو منابعو زيات فشار راوړی او د بيوزلی کچه هم لوړوي،
- علمی تحقيق ته بايد د اقتصادی راتلونکو پاليسيو او ستراتيژيو د مهم اصل په تو ګه اهميت ورکړل شی او اقتصادی تحقيقی راپورونه بايد د چاپ شويو رسالو په شکل په کتابتونونو کی د اقتصادی کادرونو د مطالعی په خاطر ددوی په اختيار کی ورکړل شی او د مهمو رسالو په شکل استفاده ورڅخه وشی.
- افغانستان بيا هم اړ دی چی دپرمختيا، ثبات او د خپلو طبيعی منابعو د ښه مديريت، د بيوزلی د له منځه وړلو په خاطر، يوه ملی پرمختيايی ستراتيژی يا هم يو جامع ستراتيژيک پلان طرح او په جدی ډول يی تطبيق کړی
- افغانستان ته په کار ده چی لکه هغسی چی نړيوال د (MDGs)په پايلو کتنه او غور کوی ، موږ هم بايد د دوام لرونکی پرمختيا نوی او علمی امکانات مطالعه کړو،
- پيشنهاد کيږي چی کورني توليدات حمايه شی، د انحصار مخه ونيول شی، د سوداګرو او کاروباريانو او توليدی تصديو فعاليت تشويق او ښه رهنمايی شی. په دی برخه کی دقانون حاکميت ډير مثبت تاثير لرلای شی
- زموږ هيواد جګړی ځپلی، معمولاً تجربو ښودلی چي هر ځای له جګړې څخه وروسته اقتصاد ډير پيچلي خصوصيات لري. خصوصي سکتور کافي تجربه نه لري. د قانون حاکميت او د اقتصاد په برخه کي اصولي او سالم مديريت ته ډيره اړتيا ده؛ نو پدغه مرحله کي بايد دهيواد دطبيعی منابعو او چاپيريال ساتنی او دبيوزلی له منځه وړلوته لومړيتوب ورکړل شی، يعنی د طبيعي منابعو علمي څآرنه، ساتنه او له هغو څخه د معقولي استفادي لپاره د برنامو او پروګرامونو جوړول، چي وکولای شی د استخدام لازم فرصتونه ايجاد او مولديت اوچت شی او سرچيني هم د پاګي په توګه محفوظي وساتو،
- له کورنی جګړی څخه د راپاتی دولتي اقتصادي موسساتو پياوړي کول او د هغو د کارکوونکو د کاري ظرفيت اوچتولو ته کلکه پاملرنه.
- د دولت ارشادي او رهنمايي کوونکی نقش ته کلکه پاملرنه او د ملی اداراتو د پرستيژ بيرته لوړول او د خدماتو د رسوونکی حکومت په جوړلو سره د تولنی د باور ترلاسه کول،

- د قانون د لاربښودنو سره سم د خصوصي سکتور حمایه، هڅونه او لاربښوونه تر هغه برید پوری چی اقتصاد او ملی ګټوته اغیزمن او ګټور وی اود ملي انکشافي اقتصادي اهدافو د تحقق په برخه کې له داخلي ریزرفونو او امکاناتو غوره استفاده او له بهرنیو مرستو څخه موثر کار اخیستل.
- د اوبو بندونو جوړولو ته دوام ورکول، د اوبوزیرمه کول ، دسیلاوونوکنترول، د بریښنا دانرژی تولید او د تورینونودتاسیساتو فعالول، خلکو ته په ټولو چارو(کرنه، صنعت، مینځلو...) او نورو اړتیاوو کی داوبو د ضایعاتو د راټیټولو لارې- چارې ښودل،
- د اوبو دهغو ټولو بندونو بیا دوباره ترمیم چې پخوا جوړ شوي، خو استهلاک شوي او ظرفیتونه یی یا کم یا یې له لاسه وکړی دي،
- چاپیریال ساتنه زمونږدعصرمسئله ده. له همدی امله ملګروملتونوهغه په خپله اجنداکی شامله کړی ده.داسی لاری چاری اوتدابیرشته چی دهغوپه عملی کولوسره دچاپیریال ککړتیا منفی اغیزی کمولای شو،خوډیرمهمه دنده داده چی عامه اذهان په دی هکله روښانه شی. دچاپیریال ساتنی اود ښاروالیود مدیریت سیستم په همدی برخه کی ځانګړی مسولیت لری، خود ښاروالیوموجوده تدابیرکافی نه دی،
- دښوونځیو او یو شمیر ساینسی پوهنځیو په درسی نصاب کی د دوام لرونکی پرمختیا، چاپیریال او د هیواد دطبیعی منابعو د ارزښت او مطالعی (معلوماتو) موضوعات شاملول، د دې ترڅنګ په راډیو-ټلویزیون اونورو رسنیوکې دپیغام لرونکو پروګرامونوخپرول،
- د نویو ځنګلونو احداث ؛ خصوصاً په ښارونوکې دشنې ساحې ساتل،
- د مالداري د پاره د څمکو د ښه کولو او دڅرځایونود کیفیت د اوچتولو له لارې په ځانګړی توګه په هغه سیمو کې چی سړکونو ته نږدې دي، ښاری سیمو سره تړلی پراختیا ورکړل شی،
- د اهلی حیواناتو ډیرول (تکثیر) د القاح کولو د لارې (لکه غوا) زیات شی. د نا دولتی موسساتو پروګرامونه د ((پور)) له لاری یعنی د اصلاح شوو غواګانو له لاری تری ملاتړ وشی. کلیوالی تشبثات لکه مچی روزل، کبان روزل او د چرګوړو داخلی تولید چی په ۴۵ ورځو کی لوییږی او د هګیو څخه د چرګوړو ایستل پراخ کړل شی. دا اقدام هم د دوام لرونکی پرمختیا متضمن ده او هم منابع تقویه کیږی، یعنی د ایکو سیستم کړۍ بیرته پوره کوی، په تیره بیا دمچیو روزل دنباتاتو په حاصلاتو مثبت تاثیر کوی او محصول(شات) یی ښه مکفی غذا او د لوړې بیی لرونکی تولید دی،
- د وترنری خدمتونو خصوصی کول د بریالی سوداګری له امله باید دوام وکړي.درمل، واکسینونه ، د حیواني خوراکې ښه مواد چی د ډاډه کیفیت لرونکی وی او د کرنی د سوداګرو او وترنرانو له خوا وړاندی کیږی تولید شی. یوه غیر انتفاعی غیر دولتی موسسه (ټولنیزه موسسه) کولای شی د کرنی او وترنری د پلورنځیو انحصاری شبکه چې د مشهورو شرکتونو باکیفیته تو لیدات پلوری او تخنیکی مشورې ورکوي (لکه ختیز لبینات) را منځته کړی او د کرنې ، اوبو لګولو او مالداری د وزارت د ورتیا لوړول ، تر څو د خوراکی موادو کیفیت تنظیم کړي،
- د کرنیزو محصولاتو تو غذایی ارزښت په ځنځیر کی د همغږی تقویه په نظر کی ونیول شی. تمویل کوونکی لکه د کرنې او خواړو سازمان (FAO) او د کرنې د پاره نړیوال وجهی صندوق (IFAD) د شیدو د ځنځیر د همغږي کولو د پاره د سیمه ییزو تولید کونکو موسساتو په ایجاد کولو سره متمرکز کړل شی تر څو دا موسسات شیدې د سیمی له خلکو راټولې او و پلوري.

- د باغونو ورتیا باید لوړه شي، متراکم باغونه د افغانستان دوام لرونکی پرمختیا ښه ډاډمنه کولای شی،

- د کرلو تخمونه او د کرنې د پاره اصلاح شوی میتودونه اصلاح کړل شي. د میوه لرونکو ونو او مغزیاتو د پاره معتبر پروګرام او د بزګرانو د پاره د ښو او تر لاسه کیدونکو نیالګیو د غوره کولو وخت ورکړل شي ؛

- د کروندې په د ننه کې د اوبو مدیریت ښه شی او د نوی تکنالوژی څخه د اوبو څخه په اغیزمنه کارونه کې معمول شي. د باغداریۍ د محصولاتو د پاره د اوبو کولو معمولی سیستم د ویالی له لارې کیږی . د باغی محصولاتو تولید کونکی په افغانستان کې د اوبو په هکله کمه خبرتیا لری چی څومره اوبه د محصولاتو او د محصولاتو د سیکل دپاره د اړتیا وړ دي او معمولا محصولات د اندازی څخه زیات اوبه کیږی.

- د محصولاتو مدیریت او د نباتي ناروغیو کنترول ښه کړل شی. افغان بزګران د حیوانی او نباتی محصولاتو د پاره کیمیاوی موادو ته لاسرسی نلري. دا کیمیاوي مواد د بهرنیو هیوادونو په ډیرو بازارونو کې یوه عمده

مزایا کنټل کیږي. د کیمیاوي سرې کیفیت ټیټ او زموږ له خاور او اقلیم سره مطابقت نلري، څومره چې لیدل کیږی چې وارد شوي کیمیاوی سرې ډیرې بی کیفیته وی،

- د محصولاتو د راټولولو وروسته دې ضایعات را کم کړل شی. خصوصی سکتور دې وهڅول شی تر څو ډیرې سړې خونې ، د یخچال لرونکی لیږدونکی وسایط، او د باغداری د محصولاتو په پروسس کې پانګونه وکړی دا کیدای شی د ځنځیری ارزښت انکشاف د یوې سترې هڅونکي غوټې په توګه و شمیرل شی.
- دلاسی او مستظرفه صنایعو ودې ته دې توجه وشي ،
- کوچنیو او منځنیو کروندګرو ته د پورونو ورکول د دوی د اړتیاوو د پوره کولو او د پانګونی او د بشري قوا پراختیا د پاره تنظیم شی. د باغداري محصولات په عصری او فصلی توګه د کار قوا ته اړتیا لري او بزګران پورونو ته اړتیا لری تر څو وکولای شی خپل محصولات وساتي او ښه تولید ولري،
- دوام لرونکی پرمختیا دی د افغانستان د موجوده عصر یو پراو معرفی او په همدې موضوع دی تر څو کلونو تمرکز وشی.

ماخذ

دودیال، محمد بشیر.(۱۳۸۱) حیات وحش افغانستان، اداره کتابخانه های سیار اریک/ برنامه تواناABLE احمدپرنتنګ- پشاور.

دیینګر، کلاز، ۲۰۱٤،" د کوچنیو ملکیتونو کروندګروته د څمکي د حقونو ډادمنتیا"، در پی. هازل او ای. رحمان، د خرده مالکانو د کرنی لپاره نوي دستورات، آکسفورد: د اکسفورد د پوهنتون چاپ

دی ویجیر، اف. ۲۰۰۵، "د کوچیانو په هکله څو سکتوري مل راپور"، کابل: د افغانستان د کلیو د پراختیا او بیارغاونې وزارت

د افغانستان حکومت، ۲۰۰۸، د افغانستان ملي پرمختیایي ستراتیژي: کرنه او د کلیو پرمختیا. کابل

د افغانستان حکومت، د احصایي مرکزي اداره، ۲۰۰۸/۲۰۰۷. د ملي خطرونو او زیان منلو ارزیابي. کابل: د مرکزي احصایي اداره

د افغانستان حکومت،د کرنې اوبو لګولو او مالداری وزارت، ۲۰۰۹. د بدلون مدیریت. کابل: د کرنې اوبولګولو او مالداری وزارت، اپریل.

حسنیار، سید امیرشاه. (۱۳۶۴)، جنګلهای طبیعی افغانستان. انتشارات پوهنتون کابل : چاپ مطبعه پوهنتون کابل.

Barry C.Field.(۲۰۱۲). Natural Resources Economics(second edition) : University of Massachusetts –Amherst-Levant Books.

Barbier,E.B. and J.T. Bisoph(۱۹۹۵), “Economic Values and Incentives Affecting Soil and Water Conservation in Development countries” Journal of soil and water Conservation, March-Ap. ۱۹۹۵,PP.۱۳۳-۱۳۷.

Bergstrom, John C. and Rolan Alam(۲۰۱۰) Resources Economics and Economic approach to Natural Resources and Environment Policy” ۳rd edition, Edward Elgar.

Anchishkin, A.(۱۹۸۰)”National Economic Planning” Progress Publisher: Moscow , P.۱۵۰.

Howe.W. Charles.(۱۹۸۰),Natural Resource Economics Printed in the United State of America ISBN ۰-٤۷۱-۰٤٥۲۷-٦

Jhingan, M.L. (۲۰۱۸), The Economics of Development & Planning(۳۰th revised & enlarged edition), Delhi- India.

Rabinowitz, Alan. (۱۹۹۷). Wildlife Field Research and Conservation Training Manual. Wildlife Conservation Society –New York.

htpp://WWW. Google: Afg. Map

برای مطالب دیگر پوهاند محمد بشیر دودیال روی عکس کلیک کنید